

könyv
könyvtár
könyvtáros

1999
január

Szent Jeromos. A. DÜRER fametszete, 1492

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

8. évfolyam 1. szám

1999. január

Tartalom

Könyvtárpolitika

Papp István: Ha halkán szól a zene, akkor is lehet táncolni	3
Városi Nyilvános Könyvtár (Dokumentum)	16
Bényei Miklós: Közkönyvtárak az idő sodrában	21

Műhelykérdések

Kökény Vera: Interperszonális kapcsolatok gyermekkönyvtárban	27
Lakatos Éva: Gyermekkönyvtári konfliktushelyzetek és kezelésük	34
Németh Tiborné: A Vas megyei községi könyvtárak helyzetének alakulása 1989 és 1997 között	41

Fórum

Bánhegyi B. Miksa: Levél Szent Jeromoshoz	54
Az Informatikai és Könyvtári Szövetség hírei	56
Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz	57

Lapunk e számának képeit Bánhegyi B. Miksa cikkéhez válogattuk.

From the contents

István Papp: The role of innovation in libraries after the political changes (3);

Miklós Bényei: Public libraries in the changing times (21);

Miksa B. Bánhegyi: The patron saint of librarians St. Jerome (54)

Cikkeink szerzői

Bánhegyi B. Miksa, a pannonhalmi Főapátsági Könyvtár igazgatója; *Bényei Miklós*, a Debreceni Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Kökény Vera* pszichiáter; *Lakatos Éva*, a Győri Megyei Könyvtár osztályvezetője; *Német Tiborné*, a Szombathelyi Megyei Könyvtár munkatársa; *Papp István*, a FSZEK főigazgató-helyettese

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói iv. Munkaszám: 98.274

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 3000 forint. Egy szám ára 250 forint

HU-ISSN 1216-6804

Ha halkán szól a zene, akkor is lehet táncolni

Egy huszárcapitány példája

Élt egyszer Magyarországon egy huszárcapitány. Részt vett a napóleoni háborúkban. A lipcsei csatában döntő jelentőségű üzenetet közvetített Blücher és Bernadotte között, és megjárta az olaszországi csatatereteket is. Metternich megbízásából diplomáciai küldetéseket teljesített. A gróf a legmagasabb körökben forgott nemcsak Bécsben, hanem az európai fővárosokban is. Beutazta Európát, Kis-Ázsiát, amerikai utat tervezett. Súlyt helyezett arra, hogy mindenből a lehető legjobb álljon rendelkezésére. Vadásztársai a szerencsének tulajdonították, hogy előtte van a leggazdagabb teríték, mert nem vették észre, hogy az ő puskája a legjobb angol márka, kutyája pedigréje pedig kifogástalan.

Amikor először járt Angliában, egy gázgépet vásárolt – és a doveri vámhivatalnok lepénzelése árán – hazacsempészte. Itt most egy hosszabb, betűhív idézet következik a gróf németül – és más nyelveken – írott naplójából.

„1815. december 13. 166–169. p.)

So sehr ich das *Warten* and *harren* – vom Herzen hasse – da doch in der Welt gar nichts lächerlicheres in der Natur lebt als ein *geduldiger Mann*, so muss ich gestehen vergieng der Tag ziemlich unruhig – folglich nicht ganz langweilig. – Ich hatte ein Model{1} von der Gas-Machine die mir viel Mühe und Arbeit kostete, und die nur mein fester Wille und meine Beharrlichkeit erzwingen konten – Die herüber zu bringen – war nun meine Sorge, und ich kann sagen Ängstlichkeit – da doch auf diese Art Exportation der Maschinen – Todesstrafe gesetzt ist – Die wollte ich nun auf keine Weise verdienen – und gieng mit vieler *Offenheit* zu Werke = da in meinem Handwerk – mir das Schicksal viele Chancen gelassen hat – auf eine hübsche Art zu sterben, und ich doch nicht ganz gerne hätte – für eine Gaslicht Engen aufgehengt zu werden. – Es haben auch mehrere meiner Berkannten – viel darüber gelacht, dass ich mich mit Maschinen, besonders aber mit der, die für die Beleuchtung dient – in meinem Aufenthalt in England so viel abgegeben habe =. Sonderbar ist's aber auch wenn ein Husaren-Rittmeister – 3 stunden alle Tage, nicht nur von Machinisten – aber von denen Arbeitmännern selbst = Theoretische- und practische Prelection nimt – und in der Früh von Baum Öhl – und auf dem Abend von Eau de Razumofsky träufelt. In England sind nach meiner Idee aber 3 Dinge nur die man lernen muss – und all das übrige is nichts – *die Constitution* – *die Maschinen* – und *die Pferde Zucht*

Ich gab mich also denen Maschinen =. Die Dampfmaschine ist für unser Land unnütz.

Eine Bierbräue Maschine ist hassenswerth da das Bier dem Menschen dumm und schläfrig macht

Es musste also die Gaslicht Maschine sein, auf die ich mich verlegen sollte – das war mein Wille – und ob ich in dem fest war, oder sein werde – soll Zinkendorf bald sagen = = Mit L. 2 war die grosse entreprise gerichtet – und der stolze Engländer, als Mautbeamter masquirt – rückte dem Hut vor mir nicht – verkaufte aber um 4 Ducaten beiläufig – die Seele seiner Nation – eine Maschine – - -

Dem Tag des Windfeiern{s} hab ich also zwischen, Bestechen eines könig{lich} britischen Maut und Zoll Beamten Liebäugeln mit der Fräulein Tochter des Hauses eingeteilt” De ez már egy másik epizód a naplóban. (Gróf Széchenyi István naplói. Szerk. és bev. Viszota Gyula. Bp. 1925. 1. köt.

Gróf Széchenyi – mert ő a szóban forgó huszárkapitány – számos utazást tett külföldön. Egyre világosabban látta az Európa fejlett részei és saját, elmaradott hazája közötti óriási különbséget. Sok honfitársához hasonlóan ő is belenyugodhatott volna, s büszkélkedhetett volna a dicsőséges történelemmel (ami nem is volt olyan dicsőséges), a magyar sajátosságokkal, a magyar életmóddal. Vagy apátiába eshetett volna, s élte volna egy tehetős arisztokrata anyagi gondoktól mentes életét. Nem ezt tette, hanem meg akarta változtatni nemzete lelki, szellemi és anyagi adottságait és körülményeit. Ahogy most mondanánk, folyamatos innovációba kezdett számos, bár kisebbségben lévő társával együtt. A magyar reformkor – a 19. század első fele – egyik legnagyobb alakjává vált. Az ő kezdeményezésére épült meg a ma is álló Lánchíd, Budapest szimbóluma, létesült a Magyar Tudományos Akadémia, szabályozták az Aldunát – hogy csak néhányat említsek művei közül. S Kossuth Lajostól kapta epitheton ornans-át: a legnagyobb magyar.

A magam részéről Széchenyi-szindrómának nevezem azt a jelenséget, ha valaki konfrontálódik a saját elmaradottsága és mások haladottsága közötti különbséggel, s bár tudomásul veszi személyi és anyagi erőforrásainak korlátozottságát, a lehetőségek határai között mindent elkövet a közte és a nála fejlettebbek közötti különbség csökkentésére. És nem veszi kedvét akkor sem, ha egyelőre nincs reális kilátása arra, hogy rövid idő alatt átütő sikert érhessen el.

A Széchenyi-szindróma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban

Egy kis túlzással mondván a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár is hasonló helyzetben volt a nyolcvanas évek elején (s talán van ma is), mint Magyarország a 19. század elején (s talán van ma is). Vagy lehetséges, hogy ez permanens állapot mindenütt, ahol lépést akarnak tartani a világ, s azon belül a saját szakterület fejlődésével? Mindenesetre a FSZEK-nek elege lett abból, hogy hazai és külföldi partnerkönyvtárai kissé szánakozva nézzenek rá azért, hogy megrekedt a szocialista évtizedek során kialakult kissé öntelt, önelégült magatartásában, s egyedül azért dicsérjék, milyen óriási fiókkönyvtárai száma (akkoriban több mint 120 fiók tartozott a rendszerhez), meg hogy milyen szép palotában van elhelyezve központi könyvtára. Munkatársainak is kezdett elege lenni abból, hogy nem jutott nekik szerep az országos könyvtári színpadon, s belefásultak a napi szakmai rutinba.

Ugyanakkor a hosszú évtizedek alatt felhalmozódott, megoldatlan problémák egyre nyomasztóbb súlyt jelentettek, egyre több értelmetlen munkafázis, egyre nagyobb kihasználatlan, elavult állománytömeg halmozódott fel, egyre nagyobb lett a különbség a között, amit a könyvtár nyújtani tudott és akart, s amit a használók kívántak. Reménytelennek bizonyult a használókat a jó öreg propaganda-módszerekkel rábeszélni arra, amire nem volt szükségük. Akik pedig mégis hűségesen kitartottak könyvtárunk mellett, azok egyre kényelmetlenebbül, lehetetlen körülmények között kapták meg – ha megkapták – a keresett könyvet.

Szerencsére a magyar könyvtárosi szakma valójában soha, még a legsztálinistább években sem volt elzárva a nyugati világ könyvtárügyétől. Meglehetősen jól gyarapított könyvtártudományi szakkönyvtár és igényes dokumentációs szolgálat közvetítette a szakma legfrissebb eredményeit, némi tanulmányúti lehetőség is nyílt a 60-as, 70-es években, s a magyar könyvtárügy meghatározó személyiségei, akik generációkat tanítottak és neveltek, mindig a világ mércéjét alkalmazták, akár könyvtárpolitikai koncepciókról, akár szakmai irányelvekről, akár könyvtárépítésről vagy bármilyen egyébéről volt szó.

A Széchenyi-szindrómában foglalt feszültség tehát élő volt, s hajtóerőként jelentkezett. A kérdés az, hol kezdjük a munkát.

Nem szeretnék most részletes beszámolót adni mindarról, ami történt. Nem ragaszkodnék az idősorrendhez sem. Inkább azt a megközelítési módot, hozzáállást, magatartást próbálom meg érzékeltetni a gyakorlatból vett példákkal, amely az utóbbi másfél évtizedben jellemezte könyvtárunkat.

Csak pénzzel vagy pénz nélkül is?

Amikor az ember nagyjából tudja, hogy mire is lenne szükség, mit is kellene tennie, akkor merül fel a kérdés, hogy megvannak-e hozzá az anyagi feltételek. Az első benyomása az embernek az, hogy kár belevágni az egészbe, mert újabb források megnyitása nélkül nem lehet sikeres a vállalkozás. Azután alszik egyet az ember. Megnézi, hogy miképpen hasznosítja a meglévő forrásokat. Megnézi azt is, hogy az eddigi szolgáltatások, tevékenységek mindegyike tényleg nélkülözhetetlenül szükséges-e a könyvtári ellátás szempontjából. S akkor felmerül benne, hogy talán saját eszközeinek az átcsoportosításával is megindítható az az új szolgáltatás, amely az igények felmérése után szükségesnek mutatkozik.

Így jártunk a közhasznú információs szolgálatunkkal. Sokat olvastunk arról, hogy amerikai nagyvárosi könyvtárak telefonos információs szolgálatot indítottak meg, amely esetenként évi 300 000 kérdést is megválaszol. (Őket erre egyebek mellett a belvárosok lakosainak az elővárosokba való kiköltözése is készítette.) Mi úgy vettük észre, hogy az élet dzsungelében a mindennapi túléléshez számos olyan információra van szüksége az utca emberének, amellyel mi rendelkezünk vagy rendelkezhetnénk, de ők nem tudják, honnan is kaphatnák meg. A gondolat kézenfekvő volt, de teljességgel hiányoztak a feltételek: se munkaerő, se gép, se helyiség.

Működtetett azonban a könyvtár egy szép, hagyományos tudományos-tájékoztatói részleget, amelynek fő tevékenysége abban merült ki, hogy reprezentatív, vastag bibliográfiákat állított elő. Még azt sem mondanám, hogy haszontalanok

voltak ezek a kötetek, habár kétségtelen, fő funkciójuk az volt, hogy a könyvtár letehesse őket a politikusok és más fontos személyek íróasztalára. Hasznátságuk annál szerényebb volt, különösen ha összevetjük a mindennapi létért való küzdelem igényével.

S szép lassan, majd mind gyorsabban megkezdtük ennek a részlegnek közhasznú információs szolgálattá való átalakítását. Kiderült, hogy a vastag ajánló bibliográfiákat senki sem kéri számon rajtunk, viszont hamarosan napi 800-1000 telefonhívásra, majd személyes megkeresésre adott választ az új közhasznú információs szolgálat.

S érdekes, hogy – bár a megindításához semmi külső segítséget nem kaptunk – miután hivatkozhattunk a szolgáltatás működésére, a támogatók későbbnek mutatkoztak anyagi támogatására. A postától újabb telefonvonalakat és berendezéseket, később Internet-kapcsolatokat kaptunk, a Soros Alapítványtól mikrofilmolvasót és másológépeket, a Művelődési Minisztériumtól személyi számítógépeket.

Az új szolgáltatás elfogadást nyert, megerősödött, s egyben a könyvtár nagy hatású marketing eszközévé is vált, hiszen minden egyes telefonhíváskor elhangzik a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár neve.

Ha már kifested a könyvtárad, újítsd meg belülről is

Budapesti közkönyvtári rendszere még ma is 78 fiókkönyvtárból áll. (Korábban, mint említettem, számuk meghaladta a 120-at.) Ezeknek csak elenyésző része működik könyvtári célra épült helyiségben, többségük volt üzlethelyiségekben, lakásokban, családi házakban stb. kapott elhelyezést. A helyiségek mind funkcionálisan, mind állagukat tekintve sok kívánnivalót hagynak hátra. Tehát folyamatos feladatot jelent rendszeres felújításuk, karbantartásuk.

A nyolcvanas évek közepétől a fővárosi könyvtári ellátási rendszert átstrukturáltuk. Modellként a német három részre tagolt könyvtárkonceptiót, az angol kategorizált állományfelállítást, a francia, elsősorban a Grenoble-ben alkalmazott használóközeli közkönyvtárat vettük, természetesen a helyi körülményekhez igazítva. E modellek ismertek, ezért leírásuktól most eltekintek. A budapesti verzió nagyon hasonlít hozzájuk. Az ellátás alapszintjét az ún. családi vagy szomszédsági könyvtár jelenti, amelynek teljes állománya a használók leggyakoribb kérdéseinek megfelelő kérdéskörök szerint van csoportosítva. A második szint az ún. kétfedeles könyvtár, amelyben a családi fedél mellett egy hagyományos elrendezésű fedél is található. A harmadik szint, a távoli övezet valóban távoli övezet, mert létrehoztuk egy korábbi mozihelyiségben az ún. Központi Ellátó Szolgálatot, amely azokat a ritkán keresett, de a minőségi ellátás szempontjából alapvető műveket tartalmazza azzal, hogy igény esetén legkésőbb 48 órán belül a helyszínre szállítja őket.

Az új ellátási rendszert lépésről lépésre valósítottuk meg. A KESZ által nyújtott garancia alapvető jelentőségű, ezért ennek megteremtésével kezdtük. Majd amikor egy-egy fiókkönyvtár tatarozására került sor, állományát és szolgáltatásait is átalakítottuk az új koncepciónak megfelelően. Eredmény: az állomány 25-30%-át mint feleslegeset kivontuk (a lazábban kihelyezett állomány láttán az

olvasóknak az volt a kommentárja: nem is tudtuk, hogy ilyen sok könyvük van), a gyereksarok megtartása mellett az egész könyvtárat a gyerekek rendelkezésére bocsátottuk, s a fölösleges kettőzéseket (pl. alapvető referenzanyag) megszüntettük. A reform bevezetése után lefolytatott felmérés szerint a kétfedeles könyvtárakban is a használat 70-80%-a a családi fedélre esik. (Barcsi Zsuzsa: Egy kísérlet végén – a gyakorlat elején. A családi könyvtárak olvasói fogadtatása. Bp. 1988.) A KESZ forgalma évről-évre nő, s a kezdeti két motorbiciklit azóta először két Trabantra, majd két FIAT Uno-ra, legutóbb pedig már Volkswagenekre és Mazdákra cseréltük.

Magyarország egyetlen igazi megyei könyvtára

A mai magyar közkönyvtári ellátás alapjainak lerakását 1950 körül kezdték meg. (A szocialista rendszer egyik pozitív tette; hogy miért és hogyan történt, azt most ne firtassuk.) Akkor még központi forrásokból működtették a rendszert. Az ötvenes évek végén azonban a könyvtárakat átadták a helyi tanácsok fenntartásába abban a reményben, hogy jobb anyagi feltételeket fog biztosítani a helyi gazda. Ez a remény is úgy járt, mint minden remény: van, ami valóra vált belőle, van, ami nem. Mindenesetre azóta a magyar közkönyvtárügy egyik állandó problémája az, hogyan is lehetne a falvak könyvtárra szánt helyi erőforrásait egy kalapba gyűjteni, s ha ez nem is eredményez több pénzt, a nagyobb összegből jobban gazdálkodni, s így az ellátás színvonalát emelni. Vagyis egy virtuális megyei vagy körzeti könyvtárat létrehozni, amelynek fiókjai működnek az egyes településeken, az angol és a holland megyei könyvtárak példájára.

Mindenesetre Budapesten – szerencsére – egyetlen könyvtári költségvetés gondoskodik a közkönyvtári ellátásról: valamennyi fiókkönyvtár fenntartója a fővárosi tanács. S bár az egy főre eső könyvtári költségvetési ráfordítás talán a fővárosban a legalacsonyabb, a nagyobb összeg lehetővé teszi a hatékonyabb és hatásosabb felhasználást. Ennek eredményeképpen hozhattuk létre a már említett KESZ-t, ezért vezethettük be az audiovizuális és elektronikus dokumentumok központi beszerzését és feldolgozását, valamint letéti forgalmazását, ezért működtethetünk központi gazdasági és műszaki szolgáltatásokat, ezért jelentkezik nagyobb súllyal a főváros kulturális életében a könyvtár.

A mi problémánk most az, hogyan tudnánk mégis olyannyira érdekeltté tenni a kerületi önkormányzatokat, hogy az eddigi, inkább jelképesnek mondható támogatások helyett valóban lényeges mértékben járuljanak hozzá a területükön működő fiókkönyvtárak fenntartási költségeihez.

Ne félj az önköltséges szolgáltatásoktól; ha tényleg szükségesek, fizetnek érte.

Természetesen a magyar könyvtárosok világnézeti alapját is a felvilágosodás eszméi képezik. Ezért volt mindig is magától értetődő alaptörvény, hogy a közkönyvtári szolgálat ingyenes. Igen ám, de megjelentek az újabb és újabb dokumentumtípusok, a könyvtári költségvetés pedig még a nyomtatott anyag beszer-

CARLO CRIVELLI
Mária a gyermekkel, Szent Jeromossal és Szent Sebestyénnel

zésére sem volt elegendő. Mi közül választhatott a könyvtáros: a) nem vásárolt az új dokumentumokból; b) átcsoportosította saját költségvetését; c) több pénzt kért fenntartójától; d) a használók ítéletére bízta, elfogadják-e térítéses szolgáltatásként az av- és elektronikus anyagokat vagy sem.

Amikor ez a kérdés a nyolcvanas évek derekán először jelentkezett nálunk, bizony nagy vihart kavart szakmai berkekben. A mi könyvtárunkat egy kicsit árulónak tekintették kollégáink, hogy kezelési díj fejében kezdtük kölcsönözni a hanglemezeket, hangkazettákat, a CD-ket s két év óta a CD-ROM-okat is. A mi álláspontunk az volt, minthogy semmi kilátás nincs arra, hogy költségvetésünket fenntartónk megemeli, csak használóink támogatására számíthatunk. Ha szükségük van erre a szolgáltatásra, minden bizonnyal ki is fizetik az önköltséges árat érte. (A helybeli használatért természetesen nem kértünk térítést.) Így is történt: a videokazetták forgalma néhány évvel ezelőtt elérte a 78 millió forintot, ami mára persze visszaesett 50 millió alá. Most a CD-k és a CD-ROM-ok kölcsönzése van felfutóban.

Minden hazai kritika ellenére azért mertünk belevágni az új szolgáltatás önköltséges alapon történő megszervezésébe, mert számos külföldi példa állt előttünk. Ez esetben természetesen nem a gazdag skandináv könyvtárak példája, amelyek tudomásom szerint még tartják az ingyenesség frontját, de olyan „szegényebb” országok könyvtáraié, mint Anglia, Hollandia és mások.

S ha már térítést szedünk egyik szolgáltatásunkért, miért ne szedhetnénk másért is? Nyilván nem nagy pénzekekről van szó, de a térítési díj érzékelteti a használóval, hogy ez a szolgáltatás is anyagi és személyi költségekkel jár, amelyeket bizony nem fedez teljes mértékben az ő adójából a fenntartó által a könyvtárnak juttatott összeg.

A könyvtárközi kapcsolatokban is talán a mi könyvtárunk vezette be a térítési díj fogalmát. Országos botrány volt, amikor a könyvtárközi kölcsönzéssel járó munka és a postaköltség árát megkértük partnereinktől. Azóta számos nagy szolgáltató követte merész lépésünket. Amerikai kollégákkal beszélgetve ők nem találtak ebben semmi kivetnivalót: náluk is a könyvtárközi kölcsönzést konzorciumban végző könyvtárak évente elszámolnak egymással: aki többet küldött, kap a közös kasszából, aki többet kért, fizet bele. (A kisebb botrány után most már a Kulturális Minisztérium is azon van, hogy központi forrásokkal támogassa a könyvtárközi dokumentumellátást.)

Több adatbázisunkat adjuk el a könyvtári piacon; s addig, ameddig hajlandók érte a kért árat megfizetni, úgy véljük, meg vannak elégedve ezekkel a szolgáltatásainkkal. Clara pacta – boni amici, még ha könyvtárakról van is szó. (Egyébként először egy holland könyvtárostól hallottam, hogy egy géppel olvasható bibliográfiai rekord az bizony áru.)

Rendszeresen eladjuk kivont könyveinket a lakosságnak; nem is képzelik, mi mindenre akad vevő megfelelő áron. Előfordult, hogy elavult lexikonjainkat árvereztük el.

Kellemetlen szegénynek lenni, de tehetetlennak vagy butának lenni szegyen

Mint már korábban említettem, a FSZEK nem dűskál a pénzben. A pénztelenség érthető módon felment sok tennivaló elvégzése alól, megmagyarázza, hogy ilyen vagy olyan fejlesztésre miért nem került, kerülhetett sor. Egyet azonban nem lehet a pénztelenséggel megmagyarázni: a tehetetlenséget. Az innovációs készség hiányát. Sőt: minél szegényebb az ember, annál inkább arra kényszerül, hogy a nagyon is korlátozott erőforrásokból a maximumot hozza ki. Hát még ha olyan probléma megoldásáról van szó, amelyhez – legalábbis eleinte – nincs szükség különösebb anyagiakra. Annál inkább friss szemre, bátorságra és elszántságra.

Az ember körülnéz a világban, s azt látja, hogy a nagy tudományos, egyetemi és közkönyvtárak mindegyike már régen szabadpolcon kínálja kölcsönözhető állományát használóinak. S rápillant saját könyvtárára, amely mintha valami álmvilágban élne: még mindig minden egyes könyvet a zárt raktárból hoznak ki az olvasóknak, mert csak egy szerény méretű referenzgyűjtemény férhető szabadon hozzá. Az olvasók pedig egyre türelmetlenebbek a lassuló kiszolgálás miatt, egyre nehezebb raktári munkaerőhöz jutni, a numerus currens pedig remény-

telenül hosszan kígyózik. S még mindig él a kollégák fejében az az elavult nézet, hogy a központi könyvtár tudományos könyvtár, amelyben természetes dolog a zárt raktár.

Holott viszonylag egyszerű módon, kis költséggel meg lehetett oldani ezt a problémát, vagy jobban mondva kiküszöbölni ezt a szakmai csorbát. Annak idején 1931-ben, amikor a Wenckheim grófok palotáját, amelyben központi könyvtárunk működik, elég ügyesen könyvtárrá alakították át, a raktári traktusok némelyikét az olvasószolgálati terek szintjén helyezték el. Az állványok tengelytávolságát pedig viszonylag bőkezűen állapították meg. Így hát nem volt akadálya annak, hogy egyes raktári tereket megnyissunk a közönség előtt, a könyvkiadást pedig közvetlenül a megmaradó raktári terek és a nyilvános terek határára helyezzük. Arra nem volt se pénzünk, se személyzetünk, hogy visszamenőlegesen helyezzük szabad polcra állományunkat. Meg kellett elégednünk azzal, hogy az új beszerzések kerüljenek csak a szabadpolcos térbe. 1990. január 1-jén tettük meg a nagy ugrást a 19. század második feléből a 20. századba, vagy legyünk szerényebbek: a 20. első felébe. Az 1990-es impresszumú könyvek azóta esélyt kapnak arra, hogy megmutassák magukat az olvasóknak. (A könyvek azonban megkapják a zárt raktárba szóló raktári jelzetet is, ha netán később kicsinek bizonyulna a szabadpolcos tér.)

Azóta több, mint 40 000 kötetre nőtt a szabadpolcos állomány, a forgalom közel fele ebből az állományrészből bonyolódik le, a raktári szolgálat levegőhöz jutott, mert a kölcsönzőpult áthelyezésével nem a raktárosoknak kell gyalogniuk, hanem az olvasóknak. Azt hiszem, ha nem tesszük meg ezt a lépést majd egy évtizede, teljesen ellehetetlenült volna olvasóink kiszolgálása.

Ha jól emlékszem, az ösztönzést e megoldásra a Budapesten és Békéscsabán 1985-ben rendezett könyvtárépítési szeminárium adta, amely korábban más célt szolgáló épületek adaptációjával foglalkozott. A lübecki Városi Könyvtárat szabadpolcosította ilyenféleképpen az akkori igazgató, Bock úr. (Bock, Klaus: Problems of functioning and management. = Adaptation of buildings to library use. München, 1987. 134–141. p.)

A szabadpolcos rendszer bevezetésének igazi haszna azonban a központi könyvtár épületének rekonstrukciója során fog megmutatkozni. Erről később.

A kollégák részvétele nélkül kilátástalan az innováció

Az eltelt 10-15 éves innovációs periódusra visszatekintve meg kell erősítenem minden menedzsment tankönyv alaptételét: a munkatársak ellenére nem lehet érdemi innovációt végrehajtani, viszont ha megnyered őket, a siker nagyobb lesz a vártnál.

Nem fogom részletekbe menően leírni, mennyi vita előzött meg egy-egy innovációs intézkedést. Pontosan úgy zajlott le nálunk is, ahogyan máshol: a koncepció nyers formában való előterjesztése; kisebb részben megértés, nagyobb részben elutasítás; meggyőzés; módosítások; aktív támogatók köre, kísérleti bevezetés; üzemszerű működés; visszacsatoló ellenőrzés.

Igen nagy pozitívumnak tartom, hogy az innováció folyamata során rengeteget tanultak kollégáink. A munkából is, egymástól is. Az eredmények közé kell szá-

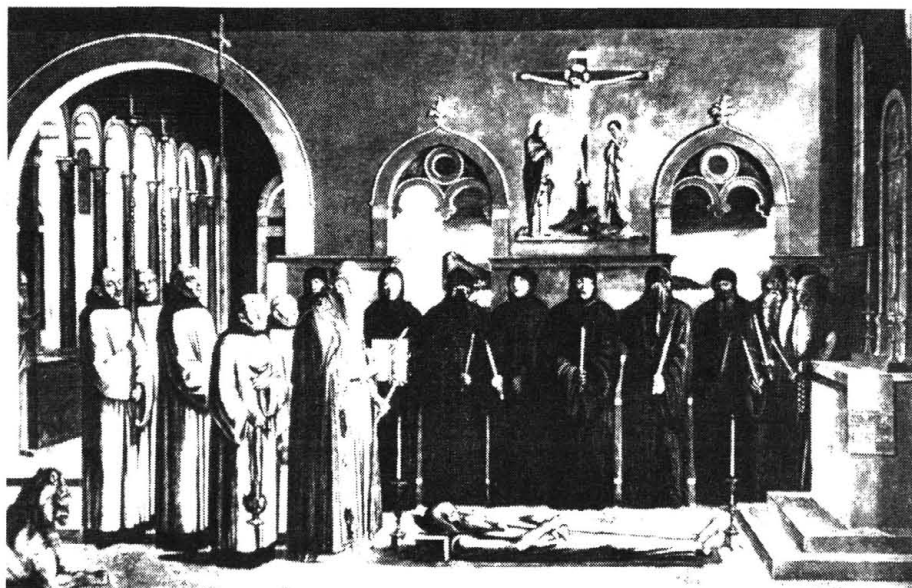
mítanunk a megváltozott szakmai tudatot, értékrendet, ismeretanyagot is. Csak egy kicsi példa. Amikor elkeztük az új, hármastagoltságú ellátási rendszer bevezetése kapcsán felújítani könyvtárainkat, az új tartalomnak megfelelően kellett a könyvtári terek arculatát, a bútorzat elhelyezését is megváltoztatni. Eleinte hosszú-hosszú vitákra, néhol a rábeszélő erő tekintéllyel való alátámasztására is szükség volt, hogy egy-egy családi vagy kétfedeles könyvtárat kialakítsunk. Most már mindenki természetesnek tartja, hogy ma másképpen néznek ki könyvtáraink, s egy-egy tatarozáskor az ott dolgozó könyvtárosok kezdeményezik és hajtják végre a betelepítési rend megváltoztatását.

Az új célok új erőket is felszabadítanak. Ha ugyanazokat a tényezőket egy új cél érdekében rendezzük át, pusztán ezzel provokáljuk a kollégák kreativitását. Senki sem szeret sikertelen lenni. Unatkozni sem. S minden rutinszerűen végzett munka előbb-utóbb unalmassá válik, bármilyen eredményes is. Ezért gondolom azt, hogy az innováció folyamatának állandónak kell lennie, már a kollégák lelki egészsége érdekében is. Régóta ismert jelenség az ún. kiégettség, az elfáradtság. Különösen fenyegeti ez azokat, akik olyan munkakörökben dolgoznak, ahol emberekkel kell foglalkozniuk. (Ezért hívják stewardess-betegségnek is.) Így a könyvtárosok is ki vannak téve ennek. Az innovációs tevékenység minden hatékonyságnövelő, minőségfejlesztő, racionalizáló hatásán túl segít leküzdeni a kiégettség érzését. Sőt, egy olyan attitűdöt fejleszt ki, amely sikerorientált, a dolgok pozitív oldalát tekinti, keresi az esélyeket, s állandó készenlétben áll megragadni azokat, nem veszíti el kedvét balszerencsében sem, ügyesen vonul vissza, s azonnal él az adódó alkalmakkal az előretörésre, hogy fordítson helyzetén.

Félve mondom ki, hogy a könyvtárügy szintjét alapvetően társadalmi, gazdasági, kulturális környezete határozza meg, mert mindenki könnyen hozhat ellenpéldákat. Még az sem biztos, hogy a könyvtárügyre költött közpénz egyenesen arányos az ország anyagi erejével. Annyit azonban tapasztalataim alapján merek mondani, hogy egyes esetekben, a körülmények szerencsés összejárásása következtében igenis lehet az ország átlagszintje fölé kerülni. Példa erre az olaszországi Rieti megyében a hatvanas évek végén megvalósított minta ellátási rendszer vagy egy-egy magyar megyei könyvtár. S ha nem is lehet minden tekintetben túltenni magunkat a reális adottságokon, mindig adódik egy-egy kitorési pont, ahol legalább a saját átlagunkat meghaladó teljesítményt vagyunk képesek produkálni.

Telematika nélkül pedig nem megy, avagy a kudarcból is lehet tanulni

Számítógépek és telekommunikációs eszközök nélkül nem létezhet modern könyvtárügy. Ez annyira nyilvánvaló, hogy le sem lett volna szabad írnom. Azért írtam le mégis, mert nagyon is tudatában vagyunk annak, mennyire elmaradtunk vagyunk e tekintetben. Valóban szégyenünkre válik, hogy a FSZEK még mindig hagyományos, pontosabban manuális módon végzi a legmechanikusabb könyvtári tevékenységet, a kölcsönzést. Még mindig nem rendelkezünk egy olyan, almoduljaival minden könyvtári tevékenységre kiterjedő, a központi könyvtárat és a fiókkönyvtárak együttesét átfogó számítógépes szoftverrel, amely a könyvtári kőkorszakból való kilépésünket lehetővé tenné.

LAZZARO BASTIANI
Szent Jeromos temetése

Viszonylag régen, már a nyolcvanas évek elején elkezdünk megismerkedni a számítástechnikával, s mivel nem tudtuk megszerezni a szükséges költségvetésen kívüli forrásokat egy számítógépes rendszer beszerzésére, egy kis partnercéggel közös fejlesztésbe kezdtünk. Lehet, hogy bátrabbnak kellett volna lennünk, s a költségvetésünkéből kellett volna kiszakítani egy tekintélyes összeget e célra, más feladatok rovására. Nem mertük megtenni. Persze így is főként költségvetési forrásokat szabadítottunk fel erre a célra. Azon lehet vitatkozni, hogy többbe került-e ez a megoldás, mintha kész rendszert vettünk volna meg; magam nem szeretnék állást foglalni. Ugyanis a tényleges eredmények néha feledtetik az emberrel, hogy mennyit is költött elérésükre.

Mindenesetre most rendelkezünk egy olyan szoftverrel (a neve TEXTLIB), amelyet a központi könyvtár, a Központi Ellátó Szolgálat bizonyos funkciókra (elsősorban katalogizálásra) jól tud használni, s kísérletképpen egy fiókkönyvtár már használja kölcsönzési almodulját is. Több adatbázist építünk segítségével (így például a közhasznú információs adatbázist, az irodalmi tanulmányok és kritikák adatbázisát, a magyar szociológiai szakirodalom adatbázisát, a budapesti helyismereti adatbázisokat). Ezeket az adatbázisokat több könyvtár meg is vásárolja és hasznosítja.

Az az elképzelésünk ugyan nem vált be, hogy ez a szoftver – folyamatos minisztériumi megrendelések segítségével és a közkönyvtárak összefogásával – az országban általánosan használt rendszerré válik (ld. a szlovén megoldást), annyit azonban elértünk, hogy nem bizonyult kidobott pénznek, amit eddig ráfordítottunk. Még akkor sem, ha előbb-utóbb egy szolid, Budapest valamennyi közkönyvtárát egységes rendszerbe foglaló számítógépes rendszert kell beszereznünk és installálnunk. Amíg ez megtörténik, könyvtáranként önmagában álló rendszerként kívánjuk használni a TEXTLIB-et.

A TEXTLIB segítségével rögzített, számítógéppel olvasható rekordok nem vesznek el, áttemelhetők a következő rendszerbe. Tehát a folyamatos katalógus-építésnek és a nemrégiben megkezdett retrospektív konverzióknak nincs akadálya, ami lényeges előfeltétele a tevékenységek és szolgáltatások megújításának a központi könyvtár épületének rekonstrukciójával párhuzamosan.

A TEXTLIB kifejlesztése jó iskola volt mindannyiunk számára. Kollégáink megismerkedtek a számítógépes technológia elemeivel – bár még sok házon belüli és kívüli továbbképzést kell szerveznünk számukra. S nemcsak hogy megismerkedtek a számítógéppel, kedvet is kaptak hozzá. Érezhető nyomás nehezedik a vezetésre a mind gyorsabb előrehaladás érdekében e területen. Egyre szaporodnak a PC-k a fiókkönyvtárakban is, használják a központi könyvtár által előállított adatbázisokat, a CD-ROM-ok szerves részévé váltak a tájékoztató apparátusnak, s egyre több helyen szervezik meg a központi adatbázis alapján a saját állományuk számítógépes katalógusát.

Nem megy mindez olyan könnyen, ahogyan elmondva látszik. Az igények, még inkább a vágyak és a lehetőségek állandó ellentmondásban vannak. Nincs elég gép, dögög a telekommunikáció, meg kellene erősíteni a számítógépesítési részleget, több tanfolyamot kellene szervezni, elromlottak a berendezések, hiba csúszott az adatátvitelbe stb. stb. Az eredmények nem képesek elfedni a mindennapi kis frusztrációkat. Tényleg átfogó, radikális, hatásos innováció előtt állunk.

Vízió nélkül sem megy, avagy vízióra van igazán szükség

A FSZEK-ben a víziók víziója már régóta, pontosabban megalapítása, 1904 óta a központi könyvtárnak megfelelő épülethez való juttatása. Sok más tervünk, amely eleinte vízióknak volt minősíthető, valóra vált, ez azonban sehogyan sem akart konkrét, kivitelezhető tervvé válni. Az 1904-es szükségelhelyezést, majd 1914 és 1931 között egy korábbi iskolaépület használatát követte egy főúri palotába való beköltözés (itt vagyunk most is), de egyik helyszín sem jelentett kielégítő megoldást. A központi könyvtár valójában soha nem válhatott egy teljes funkciójú közkönyvtárrá, mindig is – részben a helyszűke, részben ebből következően a könyvtárosi mentalitás miatt – főként tudományos könyvtárnak volt elkönyvelve a társadalomtudományok s ezen belül a szociológia szakterületén.

A könyvtár vezetése persze újra és újra igyekezett meggyőzni a politikusokat, a fenntartót, hogy Budapest, az ország fővárosa nem lehet meg egy minden tekintetben korszerű, a legváltozatosabb szolgáltatásokat kínáló központi közkönyvtár nélkül. Nem gondolt soha senki egy chicagói vagy glasgow-i méretű könyvtárra, megelégedett volna egy birminghamival vagy rotterdamiával is. Számos telket vettek szemügyre, építészek terveket vázoltak fel, de a döntés egyre csak halasztódott. Csak a további elodázást szolgálta az a vita is, amely arról folyt, hogy teljesen új épület lenne-e előnyösebb, vagy pedig a jelenlegi lényeges bővítése.

Ugyanakkor a szorító helyhiány arra készítette a könyvtár vezetését, hogy újabb és újabb kiegészítő épületekre jelentse be igényét; sikerrel. Először megkaptuk a Wenckheim-palotához a Baross utcában csatlakozó épületet, majd a másik oldalon a Reviczky utcai szomszédunkat is. Az egyik külső kerületben egy régi moziépületben helyezhettük el a Központi Ellátó Szolgálatot. Nemrégiben megépít-

hettük a műhelyeinket, a köteteket és a nyomdát befogadó házat. Utoljára a Reviczky utca túloldalán, a központi könyvtártól 50 méterre lévő Pálffy-palotát kaptuk meg, amelyben a zenei részleget, a gazdasági irodákat és más kiegészítő szolgáltatásokat helyeztük el. Az új központi könyvtár víziója kezdett reális körvonalakat nyerni. 1997-ben a fővárosi tanács, 1998-ban a parlament szabad utat és együttesen 3 milliárd forintot adott a rekonstrukcióhoz és bővítéshez.

Először is azonban le kellett mondanunk arról, hogy vadonatúj, kifejezetten könyvtári célra emelt épületet kapjunk. Ez funkcionális hátrányokkal járhat, ugyanakkor azonban megtarthatjuk az olvasóink által igen nagyra értékelt atmoszférikus értékeket, amelyekkel a Wenckheim-palota rendelkezik. Nem szólván arról, hogy egy rekonstrukcióra, bővítésre könnyebben lehet anyagi forrásokat szerezni, mint egy új beruházásra.

Fel kellett adnunk azt az elképzelésünket is, hogy a könyvtár alapterülete legalább 20-25 ezer négyzetméter legyen, két ok miatt is. Az egyik az, hogy a meglévő telkek és épületek felhasználásával ekkora alapterület nem nyerhető. A másik okot valójában azok a megfontolások jelentik, amelyek következtében úgy látszik, hogy megelégedhetünk egy mintegy 16-17 ezer négyzetméteres épülettel. Ezek a következők.

- A központi könyvtár lemondhat gyűjtőkörének bővítéséről a természet- és alkalmazott tudományok, a közgazdaságtudomány, a világirodalom irányába, ugyanis Budapest könyvtári tájképén az e szakterületeket gondozó könyvtárak néhány percnyi járásra vannak a FSZEK központi könyvtárától; e tekintetben tehát továbbra is megmaradhat a társadalomtudományi és a szociológiai súlypont.
- Talán megvalósul a jelszó, mely szerint nem birtokolni, hanem hozzáférni. Ez felmenti a mi könyvtárunkat is az alól, hogy mindent, amire szükség van, fizikálisan is beszerezzen.
- Tudomásul kell vennünk azt is, hogy archivális funkciónk meglehetősen korlátozott, pontosabban a budapesti helytörténeti dokumentumokra, tartalmi szempontból pedig a szociológiára vonatkozik. Így bátrabban selejtezhetjük az elavult, megrongálódott anyagot, éppen úgy, mint bármely közkönyvtár. (E tekintetben növelheti biztonságérzetünket, s csökkenti felelősségünket, hogy számíthatunk a nemzeti könyvtárra s Budapest más tudományos könyvtáira.)

Az új elhelyezési körülmények között azonban mégis gyökeresen megváltozik a könyvtár arculata. A kölcsönözhető, szabadpolcon lévő anyag – hála az 1990-ben megtett lépésnek – 100 000-es nagyságrendben áll majd az olvasók rendelkezésére, szakolvasótermek sora fogja kínálni a több mint 50 000-es prézens állományt, a legkeresettebb hírlapok és folyóiratok visszamenőleges évfolyamait a kurrens anyaggal együtt szabadpolcra helyezhetjük, a közhasznú információszolgáltatáshoz beérkező kérdéseket folyamatos igénykutatásnak felfogva kialakítunk egy 30-40 000 dokumentumot befogadó információs piacteret, bevezethetjük az av- és elektronikus dokumentumok kölcsönzését, végre gyerekrészleget nyithatunk a központi könyvtárban is, napilapjainkat, hetilapjainkat és képeslapjainkat pedig kávéházi környezetben kínálhatjuk látogatóinknak.

E nagy változást előkészítő időszak eseményeit mint szerencsés véletleneket éltük meg a maguk idejében. Visszapillantva azonban egy tervszerű, célirányos-

tott, egymásra épülő elemekből álló akciósorozatnak látszanak. Valószínűleg azért, mert a könyvtárnak volt jövővíziója, s úgy tudott élni az esetenként adódó szerencsés lehetőségekkel, hogy logikus sorba rendeződve elvezettek a kitűzött célhoz. Ha minden jól megy – s miért ne menne jól? –, 2002-ben egy megújult és kibővített központi könyvtár fogadja majd az olvasókat.

A Donald Kacsá-szindróma

Donald Kacsá hajótörést szenved, és egy gumitutajon hanykolódik az óceánon. Feltűnik egy kardhal, amely fel akarja falni Donaldot. Ezért kardjával lyukat fúr a gumitutajba. Donald a lyukat eltömi az egyik ujjával. A kardhal újra támad. Újabb lyuk, újabb ujj. S ez így megy tovább, ameddig kacsánk valamennyi kéz- és lábujját fel nem használja. Mi lesz, ha a kardhal nem nyugszik, és újabb lyukat fúr a tutajon?...

Néha úgy érzem, hogy a könyvtár is olyan helyzetben van, mint Donald Kacsá. A kardhal szerepét azonban esetünkben a költségvetési megszorítások, az anyagi nehézségek játsszák el. Minden év egy-egy újabb lyukat fúr tutajunkon, amelyet valamivel be kell tömni, ha nem akarunk elsüllyedni vagy a kardhal torkába kerülni. Ha visszapillantok az elmúlt évekre, azt látom, hogy hol a fiókkönyvtárak számának csökkentése, hol a két bibliobuszunk felszámolása, hol a beiratkozási és késedelmi díjak megemlése, hol a térítéses szolgáltatások bevezetése, hol az ÁFA visszaigényelhetősége, hol a szervezet korszerűsítése (pl. 23 kerületi alrendszer helyett 6 regionális alrendszer kialakítása), hol a menedzsment erősítése (pl. a participatív vezetés megvalósítása, a költséggazdálkodás decentralizálása, az anyagi érdekeltség és költségtudatosság növelése), hol a munkanélküliek jelentős állami támogatással való alkalmazása stb. volt az, amit egy-egy újabb lyuk betömésére használhattunk fel. Sajnos, a kardhal tovább támad.

A 90-es évek első felében járt nálunk az egyik los angeles-i egyetemi könyvtár igazgatója. Elmondta, hogy munkaidejének 75-80%-át arra fordítja, hogy kiegészítő anyagi forrásokat hajtson fel könyvtára számára. Hiszen előfordult már, hogy az egyik évről a másikra 10-15%-kal csökkentette az egyetem a könyvtár költségvetését.

Úgy látszik, mindannyiunkat kínozza a Donald Kacsá-szindróma. Ezért egy napra sem szüneteltethetjük az ellene való védekezést. Ha elfogynak ujjaink, akkor más dugókat kell találnunk. Lehet, hogy legközelebb a PR-aktivitás, a társadalmi nyilvánossághoz való fordulás ment meg bennünket, lehet, hogy gazdag szponzorokat fogunk találni, lehet, hogy az állami és magánalapítványok nyújtanak több segítséget. Sokat várunk az új könyvtári törvény által nyitott új forrásoktól is. Még az is lehet, hogy feljebb kapaszkodunk a fenntartók elsőbbségi rendjében. Egy biztos: jól teszed Donald, ha újabb dugók után nézel!

Papp István

[A prágai Goethe-Institut és az Institut Français által 1998. december 3–4-én rendezett konferencián (A közkönyvtárak egy új Európában II.) elhangzott előadás szövege.]

V Á R O S I N Y I L V Á N O S K Ö N Y V T Á R

A g y a k o r n o k o k s z o l g á l a t i s z a b á l y z a t a

Pr ó b a é s f ö l m o n d á s i i d ő

1) A szolgálat első két hete próbaidő, mely alatt a gyakornokot bármely nap el lehet küldeni s ő is kiléphet; ez időre fizetés csak akkor jár, ha a gyakornok végleg fölvetetett.

2) Fölmondási idő mindkét részről tizennégy nap, amely idő azonban csak a hó elsején vagy tizenötödikén kezdődhetik.

M u n k a i d ő

3) A gyakornokok munkaideje az első évben heti 44 óra és a szükség szerint minden második vasárnap 4 órás ügyeletes szolgálat; azután - érdem szerint - 42-44 óra és az ügyeletes szolgálat.

4) A munkaidő reggel 8 órától este 10 óráig bármely időre beosztható; ebédszünetül 2 órának és hetenként legalább 3 szabad félnapnak kell maradnia.

K ü l ö n m u n k a é s e s t i p ó t l é k

5) Az esti 5 óra után, valamint vasár- és ünnepnap teljesített nyilvános szolgálatért a megállapított esti pótlék jár.

6) Rendkívüli munkatorlódás esetén, vagy ha a már begyakorolt munkát rosszul végezték el, az osztályvezetők külön munkadij nélkül berendelhetik a gyakornokokat a rendes munkaidőn kívül; de az ilyen különmunka havonként 2 munkanapnál több nem lehet. Rendszeres különmunkaért az időnként megállapított és a rendes munkabéternél magasabb külön munkadijak járnak.

M u l a s z t á s o k . S z a b a d s á g

7) Akár betegség, akár más okból mulasztott napokra a naptári évre számított 7 napon túl a napibér fele, 15 napon túl az egész levonatik, hacsak a gyakornok mulasztását vagy annak egy részét különmunkával nem pótolja. Különös méltánylást érdemlő esetben az igazgató a levonástól eltekinthet.

8) Azoknak a gyakornokoknak, akik legalább 6 hónapja vannak a könyvtárban, évente tiz napi fizetett szabadságra van igényük.

9) Betegséget és annak előrelátható tartamát telefonon azonnal be kell jelenteni; ennek elmulasztása feljogosítja az igazgatót azonnali elbocsátásra.

10) A munkát, munkaidőt, vagy az ügyeletes szolgálatot csakis az osztályvezető kedvező véleménye alapján az igazgató előzetes engedélyével szabad kicserélni.

M e l l é k f o g l a l k o z á s

11) A gyakornokok mellékfoglalkozást vagy külön munkát sem a könyvtárban, sem azon kívül az igazgató engedélye nélkül nem vállalhatnak.

F i z e t é s

12) A kezdő munkabér napi 3 K, mely fokozatosan 5 K-ig emelkedik, havi 80 K háborús segély, valamint félévig havi 100 K, azontúl havi 300 K drágasági pótlék.

13) Fizetésben való előhaladásra csak azok a gyakornokok tarthatnak igényt, akik a 14. pontban részletezett ismereteket elsajátították.

I s m e r e t e k . T a n u l m á n y o k

14) Minden gyakornok köteles szolgálatba lépésétől számított 3 hónapon belül megtanulni a könyvtárirást és a gépirást, valamint megfelelő időben elsajátítani a német nyelvet és a könyvtárban elemeit. Utmutatással az osztályvezetők szolgálnak. A gépirásban szabad idejében

az osztályvezető által kijelölt gépen és időben gyakorolhatja magát.

15) Aki olyan ismereteket szerzett meg, amelyekkel belépéskor nem birt (pl. díszírás, gyorsírás, nyelvek stb.), jelentkezzék vizsgára az osztályvezetőnél, hogy tudása az előlépés szempontjából beszámítható legyen.

16) Azok a gyakornokok, akik az id. hivatalnokok sorába akarnak jutni, szolgálatuk harmadik évének utolsó felében alsófoku könyvtári vizsgára bocsáttatásukat kérhetik és az előfeltételek teljesítése után megvizsgálандók.

17) Az iskolai tanulmányoknak magánuton való folytatását a vezetőség szívesen látja és abban a gyakornokot támogatja; e célból engedéllyel mulasztott napokra a napi díj nem vonatik le.

18) Aki továbbképző tanfolyamokat látogat, kérheti munkabeosztásának erre való tekintettel megállapítását.

J a v a s l a t o k

19) Aki a könyvtár működési körében olyan javítást vagy ujitást javasol, amely a gyakorlatban beválík, a javaslat fontossága szerint egy vagy több szabadnapot, esetleg pénzjutalmat kap.

F e g y e l m i s z a b á l y o k

20) A gyakornokok kötelesek följobbvalóikkal és társaikkal szemben mindig udvarias magatartást tanusítani s a kiadott rendelkezést teljesíteni; esetleges sérelmüket osztályvezetőjük vagy a legidősebb gyakornok útján terjeszthetik az igazgató vagy megbízott helyettese elé.

21) A gyakornokok szobájában a rendre a megbízott legidősebb gyakornok tartozik felügyelni, aki minden szabálytalanságot, ha maga orvosolni nem tudja, első esetben az illető gyakornok osztályvezetőjének, másodsor az aligazgatónak bejelenteni tartozik, ugyancsak ő képviseli a gyakornokok testületét minden közös ügyük, kivánságuk, sérelmük és panaszuk előterjesztésében.

22) A gyakornokok kötelesek a tisztaságra különös gondot fordítani, a Könyvtárban rendes és tiszta öltö-

zékben megjelenni és szolgálatuk közben munkakabátot viselni. A nyilvános szolgálatra beosztott gyakornokok kötelesek ruhájukat a kijelölt ruhaszekrényben elhelyezni és bezárni és szolgálatban gumisarkot vagy nemeztalpu cipőt viselni.

23) A Könyvtár helyiségeiben dohányozni és oda gyúlékony anyagokat (gyufát, benzines gyújtót stb.) behozni tilos.

24) A gyakornokok a Könyvtár dolgozóhelyiségeiben munkaidejükön kívül csak az osztályvezető engedélyével tartózkodhatnak, könyvet csak a szabályszerű eljárás útján kölcsönözhetnek.

É t k e z é s

25) Étkezni a gyakornokoknak csak a saját szobájukban, illetve az étkezőben szabad. Az étkezési idő 15 perc.

Á t h e l y e z é s

26) Más munkahelyre való áthelyezéskor kötelesek a gyakornokok asztalukat és munkahelyüket rendben átadni; írószerüket új munkahelyükre magukkal viszik.

A n y a g i f e l e l ő s s é g

27) A gyakornokok az átvett ruhaszekrény, raktár, stb. kulcsáért és bélyegzőért, kabátért stb. anyagi felelősséggel tartoznak.

28) Idegeneket a Könyvtár belső helyiségeibe beengedniök nem szabad, hanem azokat az irodába kell küldeni.

29) A gyakornok köteles minden észrevett hibát vagy kárt, úgy a főlszerelésben, mint a könyvekben, azonnal bejelenteni; ha a munkahelyükön észlelt hiba bejelentését mulasztják el, a kárért anyagilag felelősek.

30) Olyan hibáért, melyet csak gyakornok követhetett el, ha a hibás ki nem deríthető, a gyakornokok egyetemlegesen felelősek.

N y i l v á n o s s z o l g á l a t

31) Az olvasókkal szemben mindig a legnagyobb udvariassággal tartozunk. Nem szabad azonban az olvasók munkáját végezniök pl. helyettük katalógusban keresgélniök s az olvasókat minden felvilágosításért, amely a gyakor-nok kiszabott munkáján kívül esik, ugyszintén minden pa-nasszal a tisztviselőhöz kell utasítaniok.

32) A látogatóktól semmiféle ajándékot elfogadni nem szabad.

B ü n t e t é s e k

33) A szabályok meg nem tartóját az igazgató a kö-vetkező büntetésekben részesítheti:

- a) megintés,
- b) megrovás,
- c) pénzbírság,
- d) azonnali elbocsátás.

34) E szolgálati szabályzat egy példányát a gyakor-nok szülője vagy gyámja, valamint a gyakor-nok maga szolgál-atba lépése előtt a tudomásul vétel jeléül aláírni tar-tozik: ez aláírt példány a Könyvtár őrizetében marad.

Budapest, 1917. szeptember havában

Dr. Károlyi

Könyvtárigazgató

Tudomásul vettam

Budapest, 1919. *február* hó. *18.* a

A gyakor-nok szülője vagy gyámja:

Árvai Erzsébet

A gyakor-nok:

Balogh Mária,

Közkönyvtárak az idő sodrában

Különös tekintettel a városi könyvtárakra

Ha a városi könyvtár fogalmát tágan értelmezzük, az előzmények egészen az ókori keleti városállamokig, illetve a római birodalomig nyúlnak vissza. A kategória illetén kiterjesztése azonban történetileg nem indokolt, hiszen a mezopotámiai és a közel-keleti könyvtárak uralkodói, Róma és a provinciák nyilvános könyvtárai pedig állami gyűjtemények voltak.

Az első igazi városi könyvtárak a késő középkorban, a XIV. század végén Németországban és a XV. század első felében Angliában jöttek létre. A polgárság megerősödése és a városi önkormányzatok megszilárdulása hozta magával, hogy jó néhány helyen a magisztrátus saját tagjai és a vezető hivatalnokok használatára a városházán kódexeket is őrzött. A könyvnyomtatás feltalálása technikai lehetőséget teremtett, a reformáció pedig ideológiai-politikai indítékot szolgáltatott e kis gyűjtemények gyarapítására és újak létesítésére. Martin Luther, aki 1524-ben levélben fordult Németország összes városainak tanácsosaihoz, egyebek között arra is figyelmeztette őket, *„hogy munkát és költséget nem kímélve jó könyvtárakat állítsanak fel különösen a nagy városokban, amelyek képesek ezeket berendezni.”* A reformáció hatásának tudható be, hogy a XVI–XVII. században Magyarországon is alakultak városi könyvtárak, főleg a felvidéki és erdélyi németlakta városokban; ezek egy részét az ellenreformáció hulláma elsodor-ta vagy más okokból szűntek meg. Angliában szintén a protestantizmus elterjedése, majd a polgári forradalom adott lendületet a városi könyvtárak alapításának. Ez idő tájt Franciaországban is szerveződtek városi gyűjtemények, de nem az előljáróságok jóvoltából, hanem gazdag magánemberek alapítványaiából vagy közadakozásból. Aztán a XVII. század második felétől, még inkább a XVIII. században a városi könyvtárak fejlődése több irányba ágazott el: némelyek, a nagyobbak enciklopédikus gyűjtőkörű tudományos könyvtárakká alakultak át; mások közigazgatási, hatósági szakkönyvtárakká váltak; több város az iskolájának, egyetemének adományozta a gyűjteményt; és végül voltak olyan városi könyvtárak is, amelyek nyilvános gyűjteményként működtek vagy eleve ilyen céllal jöttek létre.

Ez utóbbi forma a francia polgári forradalom és a vele csaknem egyidőben kibontakozó ipari forradalom együttes hatására teljesedett ki. A polgárosodás, az urbanizáció, a polgárság politikai jogainak kibővülése, az általános iskolázottsági, kulturális szint emelkedése stb. megkövetelte a városi könyvtárak újfajta típusainak kialakulását. A többes szám arra utal, hogy eltérő változatok jöttek létre, többnyire eltérő módon és megnevezéssel. Közös vonásuk viszont, hogy mindegyik a városi lakosság, elsősorban a polgárság és az értelmiség önműveléséhez és szórakozásához biztosított olvasnivalót, kínált különféle szolgáltatásokat. E helyen csak a fontosabb modellek vázolhatók fel.

Franciaországban a forradalom idején az elkobzott egyházi és magángyűjtemények anyagából kiválogatott ún. jó könyveket osztották szét a városok, illetve a párizsi kerületek között. Az így, felülről, központi intézkedéssel létesített vagy kiegészített gyűjtemények lettek a nyilvános könyvtárak (*librairie publique*), amelyeket Bonaparte konzul 1803-ban a városi hatóságok igazgatása alá helyezte, de a kormány felügyeleti jogát fenntartotta. Ezek között akadtak százezres állományok is, a többség azonban kicsi és rendezetlen volt; a városi hatóságok nem is igazán érezték magukénak ezeket, fejlesztésükre nem törekedtek. Majd csak a század közepétől történt némi előrelépés, újból központi kezdeményezésre.

Gyökeresen különbözött ettől az a mód, ahogy az Amerikai Egyesült Államokban, valamint – némi fáziskéséssel – Nagy-Britanniában megszülettek a nyilvános vagy szabad könyvtárak (*public or free library*). Ezek léte elválaszthatatlan a polgári demokráciától és a liberalizmus eszmeiségétől. Az amerikai közfelfogás szerint a politikai cselekvés, a politikai jogok gyakorlásának fontos feltétele a tájékozottság, a kellő műveltség; ennek megszerzésében pedig kiemelkedő szerepe van a közkönyvtárnak, amely széles körű választékkal elégíti ki a különféle olvasói igényeket. Ennélfogva ez az intézmény is közpénzen, azaz közadóból tartandó fenn; és ha így van, akkor a lakosság minden rétege, minden tagja szabadon használhatja a könyvtárat. Először 1833-ban, Peterborough város alapított ilyen megfontolásból *public library*-t. A század végére aztán – ugyancsak adóból vagy később magánadományokból is – az USA minden nagyobb településén működött ilyen intézmény. A nagy városokban ekkor már hatalmas gyűjtemények voltak, és a központi könyvtár egységeiként fiókkönyvtárak is szerveződtek, mégpedig azzal a céllal, hogy közel vigyék a könyvet az olvasóhoz, ugyanakkor az ellátást egyetlen, egységes szervezetben tartásuk. A század utolsó harmadában alakultak ki a *public library* jellegzetes szolgáltatásai is: a hosszú nyitva tartás, a szabadpólc, az olvasóterem, a referenzszolgálat, az ajánló bibliográfia, a gyermekrészleg, a szótárkatalógus stb. Elsősorban a városi könyvtárak használták a Dewey-féle tizedes osztályozást, és alkalmazták a reklámfogásokat, számukra alapították a könyvtári ellátó szolgálatot. Hasonló elvi alapon és szinte teljesen azonos módszerekkel szerveződtek az angol-brit városi könyvtárak is, azonban itt az országos szintű támogatás valamivel erőteljesebb volt. Az 1845-ben, majd 1850-ben hozott törvény tette lehetővé, hogy a legalább tízezer lakost számláló városok múzeumi és könyvtári célra pótdótot vessenek ki. Később újabb törvényekkel egyengették a közművelődési mozgalom, a *public library*-k útját.

Németországban, pontosabban a német államokban a hagyományok és az akkori történelmi körülmények folytán, mindenképp a politikai demokrácia híján egy harmadik változat formálódott ki. A régi városi könyvtárak a XIX. század elejére szinte kivétel nélkül tudományos, egyetemi vagy szakkönyvtárakként funkcionáltak, azaz csak a lakosság szűk rétege számára voltak elérhetőek. A polgárosodás szülte igényeket jó szándékú, a felvilágosodás eszmevilágából táplálkozó kezdeményezésekkel, társadalmi-egyesületi úton kívánták kielégíteni. Az új városi könyvtárakat tudatosan elválasztották a városi tudományos könyvtáraktól, és ez elnevezésükben is tükröződött: *Volksbibliothek* vagy *Volksbücherei*. Az első négy népkönyvtárat 1850-ben nyitották meg Berlinben, és ez a szer-

veződési modell sokáig megmaradt: a városok különböző pontjain kisebb gyűjteményeket helyeztek el, és csak jóval később, a századforduló táján létesítettek központi könyvtárakat. A német népkönyvtárak eszmeileg és szolgáltatásaikban is különböztek az amerikai-angol közkönyvtáraktól: a népfelvilágosító, népművelő szándék, a műveltség felülről történő, szelektált közvetítésének igyekezete dominált; többnyire csak kölcsönzőhelyek voltak, olvasóterem ritkán társult hozzájuk (néhol önálló Lesesaal-ok jöttek létre), állományukat a szilárd anyagi bázis hiányában nem tudták tervszerűen és megfelelő ütemben fejleszteni.

Magyarországon az újkeletű városi könyvtárak ötlete meglepően korai: Festetics László gróf már 1826-ban hangsúlyozta egy országos felhívásában, hogy „*a közösség feladatának tekinti [...] a megyei és városi könyvtárak létesítését és fenntartását.*” Ő a szabad királyi városokra gondolt, ösztönzője pedig a felvilágosodás eszmerendszere volt. Felhívása nem keltett visszhangot. Csak a szabadságharc leverése után, 1851-ben Losoncon alapították az első városi könyvtárat. Lassan, rendkívül lassan honosodott meg nálunk ez a gondolat, a kiegyezés évéig mindössze öt helyen létesített a városi vezetés könyvtárat, általában lelkes könyvbárátok áldozatos szorgalma révén.

A kiegyezés után a felgyorsult gazdasági fejlődés, a politikai demokrácia kereteinek kialakulása, az elvi liberalizmus jelenléte kedvező körülményeket teremtett. Ennek ellenére a fejlődés továbbra is lassú és felemás. A nagyobb, polgárosodottabb városokban – Szeged, Komárom, Győr, Szombathely, Temesvár, Debrecen stb. – előbb vagy utóbb, de még a dualizmus korában létrejöttek a városi könyvtárak, 1917-ig szám szerint ötvenhét. Noha a német mintát követték, arculatuk sajátos: köztes helyet foglaltak el a népkönyvtárak és a tudományos gyűjtemények között. Ezt jelzi, hogy számos intézmény a múzeummal együtt, netán múzeumi keretben alakult. Ez nem volt idegen a magyar közfelfogástól, hiszen a nemzeti könyvtár is ily módon működött. A század elején, 1904-ben Budapesten szerveződött a public library első hazai változata, a Fővárosi Könyvtár, amely – szintén az amerikai nagy városok könyvtárainak példájára – a tízes években hat fiókot is nyitott.

Ekkortájt, a századfordulón, és még inkább a századelőn élénk vita folyt a magyarországi közművelődési könyvtárügy továbbfejlesztéséről. Mivel máig ható szemléleti ellentét, szakmai dilemma figyelhető meg, érdemes egy pillantást vetni a korabeli nézetekre. Az utóbbi évek kutatásai világítottak rá, hogy mennyire sokrétű, mennyire árnyalt volt ez a vita. Alapvetően a public library és a Volksbibliothek hívei álltak szemben, de egyik tábor sem volt homogén és egysíkú. Például Gulyás Pál és Ferenczi Zoltán szívesen alkalmazták volna az amerikai szervezési modellt, tartalmilag azonban a népművelő, nemzetnevelő feladatokat szánták a városi könyvtáraknak. A másik oldal viszont a nyitott könyvtár, a szabad választás gondolatát képviselte. Vagyis – Katsányi Sándor megállapítását idézve – „*Szabó Ervin [...] egy pluralista értékrendű, liberális-polgári könyvtár ideálképét fogalmazta meg, a paternalista-nevelő könyvtárral szemben az ideológiailag el nem kötelezett szolgáltató-tájékoztató intézmény eszményét.*”

Az első világháborút követő évtizedekben a városi könyvtárak száma csekély mértékben szaporodott, de számos helyen még mindig nem létezett könyvtár. Itt-ott felerősödött az őrző funkció, azaz egyre inkább visszaszorították a nyilvános szolgáltatásokat. A városi könyvtárak egy része viszont az előző évtize-

dekben lerakott alapokra támaszkodva eredményesen látta el közművelői feladatát.

Némely intézményben az ott dolgozó, nemegyszer odaszoruló, kiválóan felkészült, alkotó értelmiségiek jóvoltából jelentékeny tudományos munka folyt. Szegeден, Szombathelyen, Győrben, Debrecenben – hogy csak néhány példát ragadjunk ki – egy-egy kis szellemi műhely formálódott a könyvtár kebelében; ma már tudjuk: szintén előremutató módon.

A koalíciós években kevés figyelem irányult a városi könyvtárakra. Majd 1949-től, amikor a szocialista rendszer kiépítésének folyamatában megkezdődött a hazai közművelődési könyvtárügy gyökeres átalakítása, mondhatni újjáteremtése, pár esztendeig a városi könyvtárak feladata tisztázatlan volt. Egymás mellett éltek a falusi népkönyvtárak szervezésére létrehívott körzeti és a korábban alapított nyilvános városi könyvtárak. Az utóbbiakat a Népgazdasági Tanács 1951-ben – „*a szocialista fejlődés követelményeinek megfelelően*” – fokozatosan tudományos színvonalra akarta emelni, mégpedig a településen belüli centralizációval, vagyis a többi könyvtár beolvasztásával. Ekkor egyébként 54 hazai város közül 30 helyen volt könyvtár, de meglehetősen egyenetlen színvonalon működtek, némelyikben még függetlenített könyvtárost sem alkalmaztak. Végül az 1952-ben hozott minisztertanácsi határozat kialakította azt a centralizált, hierarchikus szervezeti-irányítási struktúrát, amely aztán negyven évig fennállt. Ebbe a rendszerbe illesztették a városi könyvtárakat is: a megyeszékhelyeken a városi és a körzeti könyvtárak összevonásával születtek meg a megyei könyvtárak, a többi városban pedig a helyi tanácsok fenntartásában működtek tovább; a járási székhelyeken a megyei hálózat alközponti szerepkörét is betöltötték.

Noha a hazai közművelődési könyvtárügy át-, illetve megszerzése egyértelműen a tömegkönyvtár szovjet modellje alapján történt, rejtetten már a kezdeti időben is érezhető volt az amerikai–angol hatás. Ez az ötvenes évek végétől felerősödött, és egy markáns korszerűsödési folyamatot indított el. Kedvezett ennek a hatvanas-hetvenes évek liberálisabb és pragmatikus művelődéspolitikája is. Ugyanakkor tovább élt, sőt a szocialista ideológia egyetértő támogatásával és a mindenkori politika propagandájának igényével újra és újra előtérbe került a paternalista-népművelő szemlélet. Ebből következően az újítások túlnyomó többségét heves szakmai és szakmapolitikai viták előzték meg, illetve kísérték. Mindazonáltal fokozatosan sikerült igazodni a meghatározó európai és amerikai áramlatokhoz. Csak néhány példa ennek bizonyítására: a szabadpolc bevezetése, a zenei részlegek megnyitása, a városi könyvtárak állományának gazdagodása és tematikai bővülése, a tájékoztató szolgálat megszerzése. A nyitottság és a nyíltság jegyében történt meg néhány megyeszékhelyen a városi könyvtárak újjászervezése, elsődlegesen azzal a céllal, hogy a fiókkönyvtári hálózat kiépítésével, illetve megerősítésével közelebb vigyék a szolgáltatásokat a lakossághoz.

Az 1970-ben rendezett harmadik országos könyvtárügyi konferencia rendkívül korszerű, előremutató ajánlásokat fogalmazott meg, állást foglalt a szolgáltatásközpontú általános nyilvános könyvtár eszménye mellett; még a számítógépesítés szükségességéről is szó esett. A konferencia szellemében fogant 1972-ben – csupán a számítógépesítés programja maradt ki – a *Szakmai irányelvek a tanácsi közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez* c. dokumentum, amely az UNESCO és az IFLA ajánlásainak figyelembe vételével a nyilvános könyvtári

ellátás alapvető teendőit rögzítette, igaz, még mindig a hierarchikus modellbe ágyazva. A városi könyvtárak közül a nagyobbakat teljes funkciójú „A” típusú intézménynek minősítette, a többieket pedig a „B” típusú kategóriába sorolta; az ezzel járó körzeti feladatkört a városi gyűjtemények a járások 1984 elején történt felszámolása után is megtartották. A dokumentum meghatározta a működés létszám- és egyéb normatíváit is; kétségtelen, hogy ezek csak részben teljesültek, de sokáig hivatkozási alapul szolgálhattak, és mindenképpen előremozdították a közkönyvtárak fejlődését. Megemlítendő, hogy ugyannerre az időre tehető a helyismereti gyűjtemények kialakításának, továbbfejlesztésének központi szorgalmazása is, amely együttjárt a tudományos funkció újraéledésével. Noha a hetvenes évek közepén a közművelődési párhatározat és a közművelődési törvény a népművelői szemléletet erősítette, az 1976-ban kelt könyvtárügyi törvényerejű rendelet ezt valamelyest ellensúlyozta, és a szolgáltatás-centrikus fel fogás és gyakorlat megtarthatta pozícióit. Az ekkori optimizmus megnyilvánulása az elhíresült, sokszor idézett szlogen is: a könyvtár legyen „a város dolgozó-szobája”.

A nyolcvanas évek gazdasági stagnálása és politikai válsága szükségszerűen idézett elő megtorpanást a közkönyvtárak fejlődésében is. A szakma erejét, a könyvtárosok felkészültségét és odaadását bizonyítja, hogy a színvonalat a nehezedő feltételek között is sikerült tartani, sőt egyes részterületeken még javítani is. Pontosan fogalmaz tehát Papp István, aki úgy véli: „Mindent egybevéve az 1980-as évekre egy európai mércével is mérhető könyvtárügy állt elő...” Persze ő is hozzáteszi, hogy a számítógépesítés terén igen nagy volt a lemaradás, és az épületek többsége sem felelt meg az elvárásoknak.

A szocialista kísérlet kudarca, a nyolcvanas évek végétől végbement politikai fordulat és gazdasági átalakulás a könyvtárosok körében is nagy várakozást keltett. Valljuk be: ez a várakozás eddig csak részben igazolódott. A különböző vizsgálatok és a statisztikai jelentések adatai, a szaksajtó cikkei és nem utolsósorban a tapasztalati tények azt mutatják, hogy az ún. rendszerváltás óta eltelt közel tíz esztendőben a közkönyvtárak, közelebről a városi könyvtárak fejlődése igencsak ellentmondásos. Vannak vitathatatlan előnyök: a politikai demokrácia, az újrapolgárosodás folyamata, a polgári hagyományok újjáéledése, a könyvtári rendszer hierarchikus jellegének lebontása, a szolgáltatásokban érvényesíthető politikai-világnézeti semlegesség, az alapítványi források megnyitása, a városok számának ugrásszerű emelkedése, a képzés és továbbképzés lehetőségeinek bővülése stb. Ugyanakkor a kiforratlan önkormányzati rendszer következtetlenségei, az állandó infláció, az anyagi bázis ingatagsága, az erőltetett intézményi összevonások, a létszámcsoökkentések, az ingyenesség kényszerű feladása, a művelődéspolitikai bizonytalanságok a könyvtárosok zömének tudatában a biztonságérzet elvesztését eredményezték.

Rendkívül sokszínű és sokrétű a városi könyvtárak mai helyzetéről alkotható kép is. Számuk ma már kétszáz fölött van, ennél fogva összetételük és színvonaluk szükségszerűen heterogén. Szembeötlő különbségek figyelhetők meg a lélekszámban – háromezer alatt és kétszáz ezer fölött is vannak városok –, a települések jellegében, társadalmi tagoltságában, gazdasági bázisában, infrastrukturális feltételeiben, a történelmi örökségben; más vonatkozásban a könyvtárak állományának méretében és belső szerkezetében, a személyi és tárgyi ellátottságá-

ban, az elhelyezés körülményeiben stb. Kiss Gábor találó megjegyzése szerint egyetlen közös vonás van, a jogi helyzet: „a városban működő önkormányzati könyvtárat városi könyvtárnak kell tekinteni.” Ha közelebről szemügyre vesszük ezt a jogi helyzetet, kiderül, hogy ez sem közös: néhány megyeszékhelyen a városi feladatokat a megyei könyvtár látja el, több városban – mint szó esett róla – a könyvtárat összevonták más intézményekkel, és szinte lehetetlen megmondani, hogy a jelen pillanatban hány igazán önálló városi könyvtár létezik.

Bárhogyan is van, mennyiségüknél, méreteiknél fogva és személyi ellátottságuk révén a városi gyűjtemények a hazai közkönyvtári ellátás gerincét képezik. Számos jel mutat arra, hogy így látja ezt a jelenlegi művelődés- és könyvtárpolitikai irányítás is. Egyebek között ennek megnyilvánulása a tudatos számítástechnikai fejlesztés. A komputer könyvtári alkalmazása valóban nagy esély. Nemcsak a helyi tennivalók – nyilvántartás, feltárás, kölcsönzés, tájékoztatás, kiadványszerkesztés – elvégzését könnyíti meg, nemcsak a városon belüli információközvetítést gyorsítja meg. Lehetőséget kínál a földrajzi távolságok áthidalására, az országos, sőt egyetemes információáramlásba való bekapcsolódásra. Kiemelheti a városi könyvtárakat a térbeli elszigetelődés állapotából, megemelheti tevékenységük hatékonyságát, ha úgy tetszik: rangját. A számítógépes technika révén lehet része egy-egy város, illetve lakossága a jövő könyvtárának, a virtuális könyvtárnak. Jó néhány városi könyvtár – szeretnénk hinni, hogy a többség – már rálépett arra az útra, amelyet divatos szóval információs szupersztrádának neveznek. Bár még csak az út elején tartunk, lelépni, letérni innen már nem lehet, nem szabad.

Az elmúlt évek, sőt évtizedek pozitív törekvései sűrűsödnek a nyilvános könyvtári ellátást is szabályozó, nemrég megszavazott kulturális törvényben. E jogszabály részletes értékelése túl korai lenne, ráadásul hiányoznak még a végrehajtásához szükséges kormány- és miniszteri rendeletek is. Mindenesetre annyi máris előrebocsátható: a törvény jogi alapot, jogi keretet biztosít a további fejlődéshez, a kor követelményeire, kihívásaira válaszolva, a nemzetközi tendenciákhoz igazodóan, a demokratikus alkotmány szellemében jelöli ki az előbbre jutás irányait, a megoldandó feladatokat.

A törvény alkalmat kínál arra is, hogy átgondoljuk a városi könyvtárak tevékenységével kapcsolatos kérdéseket, előre tekintünk a jövőbe. A következő években bizonyára sok-sok vita zajlik majd erről, sok-sok cikk, tanulmány lát napvilágot. Egy bizonyos: a történelmi út, a történelmi örökség tanulságait nem célszerű figyelmen kívül hagyni. Tanulhatunk az elkövetett hibákból, és ösztönzést, buzdítást nyerhetünk elődeink sikereiből. A fővárosi Szabó Ervin, a szombathelyi Pável Ágoston, a szegedi Móra Ferenc, a győri Bay Ferenc és mások, azaz a városi könyvtárügy kiemelkedő hazai egyéniségeinek példája is segíthet abban, hogy ne pusztán sodródjunk az idő áramlatában, hogy ne tévedjünk el az információs szupersztrádán, hogy ne tűnjünk el a virtuális könyvtár labirintusában.

Bényei Miklós

(Elhangzott 1998 május 3-án Győrben, a Városi Könyvtár centenáriumi rendezvényén.)

Interperszonális kapcsolatok gyermekkönyvtárban¹

„... csodálatos lehetőségek rejlenek abban a játék-
térben, amely két, egymáshoz hasonló dolog köl-
csönhatásba lépésekor keletkezik.”

(Winnicott, D.W.: A kulturális élmény helye)²

Ez az írás egy előadás munkaanyagából készült, melyet gyermekkönyvtárosok-
nak tartottam. Ezt azok miatt hangsúlyozom, akik annak idején ott voltak.
Ugyanis utólag jutott eszembe, hogy elfelejtettem megmondani: hogy kerül a
csecsemő világa a könyvtáros asztalára? Az ő kedvükért most ezt nem rejtem el
a szövegben, hanem előre megmondom: identitásformáló hatása van annak, amit
az emberi fejlődésről (személyiségfejlődésről) gondolunk. S ennek kitüntetett
időszaka a csecsemő- és kisgyermekkor, és az anya-gyermek kapcsolat, melynek
nyomai egy életre belénk íródnak. Magam szenvedélyes könyvtárlátogató vagyok,
és ez indított arra, hogy végiggondoljam saját szakterületem, a pszichoterápia
elméleti ismereteire támaszkodva, hogy mi történik a könyvtárban az emberek
között? Előadásomat „aperitif”-nek szántam a konferencia nyitóülésén.

„Írni a szerelemről s megtalálni azt.” Ez Peter Greneway legújabb filmjének,
a Párnakönyvnek utolsó mondata. A film egy nőről szól, akinek apja kínai, anyja
japán, s akinek egy kislánykori emléke nyomán szenvedélyévé vált az emberi teste,
bőrre való írás. De azt is mondhattam volna, hogy a film a Vágyról szól, hogy
érzéseinket, gondolatainkat közvetlenül adjuk a másiknak, a Másikra írjuk vagy
magunkra írássuk, áthidalni vélve ezzel a nyelv, a beszéd problémáját. A nyelv
kapcsolati problémája ugyanis az, hogy nemcsak összeköti az embereket, hanem
el is választja őket; szoktunk beszélni nyelvi nehézségekről, amikor nem értjük
meg egymást, más esetben viszont azt is mondjuk, hogy szavak nélkül is megért-
jük egymást. Más oldalról pedig: „A nyelv olyan, mint a bőr: szavaimmal a Má-
sikhöz dörgölődzöm. Mintha csak a szavak helyettesítenék az ujjaimat vagy mint-
ha az ujjak szavaim meghosszabításai volnának. Nyelvezetem reszket a vágy-
tól.” – írja Roland Barthes a Beszédtöredékek a szerelemről c. könyvében³, a
Szöveg öröme, az S/Z stb. szerzője, a francia irodalomtudós.

¹ Az előadás az MKE Gyermekkönyvtáros Szekciójának konferenciáján hangzott el, 1998. november 6-án Szentendrén.

² A tanulmány, amelyben ez az idézet található, és amelyet előadásomban felhasználtam, eredetileg az *International Journal of Psycho-Analysis* 48/3. számában jelent meg 1967-ben. A továbbiakban a Winnicott: *Playing and Reality* kötetben, mely rövidesen magyarul is olvasható lesz.

³ Barthes, R. 1997[1977]: *Beszédtöredékek a szerelemről*. Atlantisz. Bp.

Azért választottam ezeket a költői idézeteket bevezetésképpen, mert az a szándékom, hogy az interperszonális kapcsolatokból egy olyan mozzanatot ragadjak meg pszichológiai szempontból, ami szabad szemmel ugyan nem látható, mégis alapvető, lényegét érintő, esszenciális. Ez a szubjektumok találkozása, az interszubbektivitás, ami a könyvtárak iránti vonzódás egyik magyarázata lehet.

Pedig Barthes „Az olvasásról” c. esszéjében, amely „A szöveg öröme”⁴ kötetben jelent meg magyarul, azt írja 1975-ben: annak, hogy a franciák fele nem olvas, egyik felelőse a könyvtár intézménye. „A könyvtár elvileg végtelen, bármekkora legyen is ténylegesen, mivel mindig innen és túl is van a keresleten (vagy legalábbis így fogja fel magát): a vágyott könyv többnyire nincs meg, de mindig javasolnak helyette másikat: a könyvtár a vágy pótlékainak helye; az olvasás kalandjával szemben a könyvtár a valós, mivel a Vágy rendjére emlékeztet: mindig túl nagy és túl kicsi, s alapvetően nem illik össze a Vággal; ahhoz, hogy élvezet-höz, kielégüléshez, gyönyörhöz jusson, az alanynak meg kell állítania saját túláradó Imagináriusát (Képzletét); túl kell esnie a maga Ödipuszán – ez az Ödipusz nemcsak négyéves korban vár ránk, de egész életünkben, minden egyes nap, valahányszor vágyakozunk valamire.” (60.l.) A könyvek bősége miatt elvesztettek érezhetjük magunkat.

Csak emlékeztetőül: a pszichoanalízis szerint a gyerekek az ödipális korban, 3-tól 6-7 éves korukig olyanra vágnak, amit nem kaphatnak meg úgy és abban a formában, ahogyan ezt elképzelik maguknak. Nevezetesen a lányok az apjukba szerelmesek, a fiúk az anyjukba. S a személyiségfejlődés fontos állomása ennek a konfliktusnak kompromisszumos megoldása: az azonos nemű szülővel való azonosulás mentén a lemondás az ellenkező nemű szülő kizárólagos birtoklásáról – legalábbis a realitásban. Ugyanakkor a Vágy megmaradhat, és meg is marad; tudásvágygá, új személyekkel való kapcsolatba lépés iránti vágygá, készséggé vagy kielégíthetetlen sóvárgássá alakul, vagy reménnyé és hasonlók-ká. Szerencsés esetben a lemondás táján lép az ember iskolába, az intézményes oktatás rendszerébe, tanul meg írni és olvasni. Könyvekkel már korábban találkozók.

„A Könyvtár olyan tér, amelybe ellátogatunk, de nem lakunk benne.” – folytatja Barthes – „Talán két külön szót kellene használnunk a könyvre: az egyiket a Könyvtár könyvére, a másikat az *otthoni-könyvre* () az egyiket a „kölcsonzött” könyvre – amelyhez többnyire bürokratikus vagy hivatalos eljárások útján jutunk –, a másikat az elsajátított, megragadott, magunkhoz kötött könyvre, mint ha valami fétisről volna szó; az egyiket egy adósság könyv-tárgyára (vissza kell adni), a másikat egy közvetlen (nem közvetített) vágy vagy kereslet könyv-tárgyára. Az otthoni (nem nyilvános) tér lefoszt a könyvről minden társadalmi, kulturális, intézményes *látszást* (). Persze az otthoni-könyv sem valamiféle tiszta vágy tartozéka: általában egy olyan közvetítésen keresztül jutunk hozzá, amely nem nevezhető különösképpen tisztának: pénzért; meg kell vennünk, azaz nem veszünk meg más könyveket, de lévén a világ olyan amilyen, a pénz maga is felszabadító lereagálás – az Intézmény viszont nem az; a *vásárlás* is lehet felszabadító, a *kölcsonzás* azonban nem: ().” (uo. 60.l.)

⁴ Barthes, R. 1996[1973]: *A szöveg öröme*. Osiris Könyvtár. Bp.

Így Barthes. Ő azt mondja: amit kölcsön kapok, az nem az enyém, s ezért nem is elégíthet ki. Vannak, akik szeretnek kölcsönkapni és kölcsönadni, s vannak, akik egyébként is azt gondolják, hogy vehetjük úgy, hogy az égvilágon minden csak kölcsön van. Az emberi kapcsolatokat is kölcsönösségben képzeljük.

És az emberek szeretnek könyvtárba járni és ott elidőzni. A praktikus okokon kívül vajon miért? Mi van ott, ami olyan nagyon fontos? Vagy olyan nagyon érdekes? Vagy olyan nagyon jó? Tegnap egy fiatal felnőttből álló csoportban egy fiú a könyvekkel kapcsolatos szenvedélyéről beszélt. Megemlítettem, hogy erre az előadásra készülök, s erre egymás szavába vágva meséltek könyvtári élményeiről, egyikük azt mondta a távolba meredve: a könyvtárnak *illata* van.

Interperszonális kapcsolat és fejlesztésük a gyermekkönyvtárban a címe ennek a konferenciának. Az „interperszonális”, a személyközi szigorúan véve a szociálpszichológia szava. Olyan megközelítés, ahol van két vagy több ember, személy, akik kommunikálnak, verbális és nem-verbális üzeneteket váltanak, cserélnek egymással, és ez interakcióban zajlik. Az interperszonális megközelítés elsősorban a viselkedésre vonatkozik. Ha megfigyelőként bemegyünk egy könyvtárba, és ott elegendő ideig tartózkodunk, akkor az interakciókat látjuk.

Azt gondolom, hogy ezek lebonyolításában minden könyvtáros gyakorlott. A könyvtárban való viselkedésnek szabályai vannak, melyekbe beavatódnak az olvasók, s attól fogva rendszerint ehhez tartják magukat. Az eljárásmodok rutinszerű ismerete biztonságos és megnyugtató, látszólag mindössze ennyi kell ahhoz, hogy mindenki megelégedésére működjön a rendszer. Az Internet is így működik. Mégis, más a légköre. A világhálón működő interperszonális kapcsolatok egy másik előadás témája lehet majd.

Az interperszonális kapcsolatokban mindig van valami magától értetődő, amit a szociálpszichológusok úgy intéznek el, hogy azt mondják: egy adott interakcióban a személyek teljes élettörténetükkel vesznek részt, ezt kommunikálják viselkedési stílusukkal, témáikkal, szóhasználatukkal; mely persze annak a kultúrának is a története, amelyben az élettörténet formálódott. És azt is tudjuk, hogy az élettörténet adott helyzetben való kifejezése, a narratívum, egy olvasat a sok közül egy emberen belül is, hát még mások szemével nézve, látva, különböző helyzetekben. A könyv a szerző és az olvasó egy-egy olvasata.

Mi történik a könyvtárban az emberek között? Ha ezt személyek között vizsgáljuk, nem jutunk messze, a viselkedés szabályozott, tárgyyszerű, a beszéd terjedelmében és erejében korlátozott, a mosolyok – legyenek azok bármily kedvesek – konvencionálisak. Mégis tudjuk, mert átéljük, hogy valami nagyon fontos, bár szabad szemmel nem látható, zajlik ember és ember *között* a könyvek kölcsönzése folyamatában, a könyvtár valóságos terében, és abban a különös, nehezen meghatározható, úgynevezett átmeneti térben, amely akkor keletkezik, amikor valahol szubjektumok találkoznak. A „között”-ről, a köztes területről fogok beszélni, amelyben a *szubjektumok* találkoznak. Ehhez gondolatilag is ki kell egészítenünk a kapcsolati mezőt, és bele kell értenünk ebbe magukat a könyveket is mint olyan tárgyakat, melyek a szubjektivitás konkrét és nyitott nyomai. Azt akarom mondani, hogy az a különös élmény, amelyben a könyvtárban az olvasó és a könyvtáros részesül, a könyvvel, az általuk küldött üzenetekkel, a könyvek rendezett sokaságával lehet kapcsolatos.

Tehát túllépve a látható fizikai valóságon és a könyvtár társadalom által delegált, praktikus célján és feladatán, azt találjuk, hogy a könyvtárban *szubjektumok* találkoznak, s a kapcsolatot, mely a három fél között szövődik, *interszjektív*-nek nevezhetjük. Ha valaki megkérdezi tőlem, hogy mi az az interszjektivitás, akkor azt szoktam mondani: az interszjektivitás az, amikor a kisgyerek seggre esik, és az anyja azt mondja: Hoppá!⁵ Egy ilyen pillanatban az történik, hogy a kisgyerek a testében, a mozgásban érez valamit (kísérletek igazolták, hogy már a nagyon fiatal csecsemő is „tudja”, mi az, hogy „fönről le”), és akkor az anyja ad egy hangot, aminek dallama ereszkedő. Amit a baba saját testében érez (a gyors ereszkedést), azt másodperccel később „visszahallja” kívülről, az anyja hangjában. Azt éli át, hogy a másik is részesült az ő érzéséből, és azt, hogy az élmények megoszthatóak. A hangutánzó szavak ereje, a hasonlatok és metaforák és mindenféle érzékletes nyelvi fordulat hasonló mechanizmusok révén lesz hatásos.

Az interszjektivitás fogalma arra történésre vonatkozik, amikor alanyok *megosztanak* valamilyen *élményt* egymással. Ebben a történésben csak alanyok vannak.⁶ Világos, hogy az élményem és ennek megosztása nem ugyanaz, a megosztás *élményközösséget* teremt, ami egy olyan jó minőségű kapcsolat tapasztalata, amelyben az élmények megoszthatók a másikkal. Ez emberi és emberközi kihívást jelent, képes vagyok-e megértetni magamat a racionális szinten innen és túl, az érzéseimet, hangulataimat élményeimet éreztetni tudom-e a másikkal. Sőt a racionalitáson belül, bonyolult problémák közlésekor a mindenki által ismert élményekre hivatkozunk. Valakinek, aki még soha nem látott csigalépcsőt, pusztán szavakkal lehetetlen úgy elmagyarázni, hogy képe legyen róla (hacsak nem rajzol közben, de ahhoz is szakértelem kell). Magyarázatunkba egészen biztosan bele fog tartozni egy spirális mozdulat, amitől viszont a másik azonnal képet alkot.

Az interszjektivitás kutatása az emberi kapcsolatokban rejlő részletekre vonatkozik, olyasmire, ami bár látszik, mégse látjuk; legalábbis nem figyelünk rá külön, tudatosan, amit akkor érhetünk tetten, amikor nincs jelen, amikor hiányzik. Nézzük meg az emberi kapcsolatoknak ezt a hallatlanul izgalmas területét.

Donald Winnicott híres brit gyermekorvos és pszichoanalitikus az 50-es évek vége felé kezdett ezzel foglalkozni. Játék és realitás c. könyvében⁷, mely rövidesen magyarul is olvasható lesz, azt írja, hogy „időnk legnagyobb részét (átvitt értelemben persze) nem a külvilágban, de mégcsak nem is a belvilágban () töltjük”, hanem egy köztes, átmeneti, tranzicionális térben. Mert mi történik velünk, amikor egy Beethoven szimfóniát hallgatunk, teniszezünk, vagy a Varázshegyet olvassuk? Vagy mi történik Önökkel most, amikor hallgatnak engem; vagy velem, amikor beszélek itt? És hol vagyunk most? Természetesen most egy pilla-

⁵ Gergely, Gy. (1996): „Hoppá!”, avagy az eszmélkedés lélektana: a szociális tükrözés szerepe az öntudat és az önkontroll alakulásában. *Pszichológia*. 4. 361–382.

⁶ *Az interszjektivitás irodalma az utóbbi évtizedben hatalmasra duzzadt. Ehhez az előadáshoz – közvelemenül – Marianne Borstad 1992-ben svédül publikált tanulmányát használtam, ami magyarul a Pszichoterápia c. folyóirat VII. évf. 5., 1998. szeptemberi számában olvasható (349–362): „Interszjektivitás a dialektikus kapcsolatelmélet tükrében” címmel.*

⁷ Winnicott, D.W. 1988[1971]: *Playing and Reality*. Penguin Books.

natra mindnyájan azonosítottuk, hogy Szentendrén, ebben a színház-teremben, de ha visszagondolnak az előző pillanatokra, és egy kicsit is sikerült felkeltenem az érdeklődésüket, akkor – ismerjék el – az előbb máshol is voltunk. Bár én beszélek és Önök hallgatnak, ha a Varázshegy olvasására hivatkozom, akkor itt és most élményközösség jöhet létre köztünk. A kulturális élmény, melyben külön-külön, de ugyanazzal a könyvvel részesültünk – nyilván más-más érzéseket átélve – egy pillanatra megosztható volt egy olyan térben, ami sem nem az Önöké, sem nem az enyém, de még csak nem is a Művelődési Házé. Hanem valami közös és köztes térben, amit a régen különbözőképpen átélt, de ebben a helyzetben egy pillanatra közössé vált élmény hozott létre.

Ez a harmadik tér (az átmeneti, tranzicionális, köztes tér) amely a külső, fizikai és a belső lélektani tér között helyezkedik el, végtelen változatosságnak ad helyet. A külvilágban a realitás feltételei súlyosan adottak, a belső világ viszonyosságai szintén jelentősen korlátozzák az embert. A lehetőségek terét viszont mi hozzuk létre tapasztalatainkból, élményeinkből, abban a környezetben, amely a rendelkezésünkre áll. Ebben a térben születik meg a játék, a kreativitás és a kulturális élmény. Ez az átmeneti tér akkor keletkezik először az ember életében, amikor a csecsemő felismeri valahogyan, hogy az „anya nem a saját szubjektív világához tartozik, hanem a külvilág része”. Eddig az anya teljes mértékben alkalmazkodott hozzá, ettől fogva fokozatosan teret enged a gyermek tapasztalatszerzési törekvéseinek. De ezenközben szemmel tartja, hallótávolságban van, segít, ha kell (de lehetőleg csak akkor) és csak annyit, amennyi ahhoz kell, hogy a csecsemő és később a kisgyerek maga tehesse azt, amit már tud. A csecsemő anyja támogató, szeretetteljes, kreatív jelenlétében fedezi fel fokozatosan saját magát és a környezetét. A bizalom érzésének megalapozódása történik ilyenkor. A bizalom csírái az anya-gyerek kapcsolatban, az érzések megoszthatóságának tapasztalatában keletkeznek. S a bizalom azért fontos, mert a fizikailag nem azonosítható tér tartalmaz egy paradoxont, amit előadásom elején már érintettem a nyelv kapcsán, hogy ti. a nyelv, a beszéd összeköt és elválaszt egyszerre. Ha ugyanis a gyerek megtanul beszélni, kénytelen lesz lemondani arról, hogy a felnőttek kitalálják, mire vágyik, hiszen elvárható, hogy képes legyen elmondani. Bízni kell a megérthetőségben és az élmények megosztásának lehetőségében. A kapcsolat – a különválás ellenére – anya és gyermeke között mégis megmarad, kezdeti egységük emléke beleíródik a gyermek sorsába.

Tudományos szempontból spekulációnak tűnhet mindez, noha evidensnek érezzük. Éppen ez az evidencia csinált kedvet a kísérleti pszichológusoknak, hogy igazolásokat keressenek.⁸

Kezdjük megint előlről, vegyük a csecsemőt, akiről annak idején még én is azt tanultam, hogy születése után hetekig nem lát, kizárólag idegrendszerileg meghatározott reflexekre képes (fogó, szopó, stb.), próba-szerencse típusú tanulás során kezdi lassan azonosítani környezete jelenségeit, saját magáról semmilyen tudása, élménye nincs, anyját nagyon sokáig kizárólag saját részének tekinti és így tovább. A csecsemőről való elképzelések kialakításának egyik legnagyobb

⁸ *A vázlatosan ismertetett kísérletek Stern, D. (1985): The Interpersonal World of the Infant c. korszakalkotó munkájában jelentek meg.*

akadálya a belemagyarázás, a tulajdonítás, a felnőttek saját magukból való kiindulása és a megfelelő nyelv hiánya, amelyen erről a korai időszakról lehetne beszélni.

A kísérleti fejlődéslélektani kutatások eredményei alapján ma már biztosak lehetünk benne, hogy a csecsemő eleve sokkal többet tud, mint amit feltételezünk róla. Tudás születik vele, amelynek funkciója a fizikai és társas világ *strukturájához* való alkalmazkodás. Ízelítőül néhány kísérlet. Kimutatták, hogy ha az anya terhessége alatt rendszeresen elmond egy mesét, mindig ugyanúgy, akkor az újszülött „ráismer” a jelenségre a ritmus és a hangsúlyminta alapján. Természetesen nem az ismerős neki amit mondanak, hanem az, ahogyan mondják.

Egy másik kísérletben a három hetes baba elé két különböző cumit raktak. Az egyiket már korábban bekötött szemmel szopta. A baba megnézte (összehasonlította) az elé rakott cumikat és aztán azt nézte hosszabban, amelyiket előzőleg szopta. Ez azt jelenti, hogy látás útján fölismerte a tapintás útján már megismert tárgyat. A két érzékletet össze tudta kapcsolni.

Az egyik legérdekesebb kísérlet ebben a témakörben az volt, amikor egy négy hónapos szíami ikerpárt vizsgáltak meg abból a szempontból, hogy megtudják: vajon a kicsiknek van-e valamilyen benyomásuk arról, hogy hol húzódnak a testhatáraik? Az ikrek szopták a saját ujjukat és a párjuk ujját is. A kérdés az volt: megállapítható-e különbség a kettő között? Kiderült, hogy mindkét iker „tudta”, hogy az ember saját szája, mely egy ujjat szop, és a saját ujj, melyet szopnak, nem alkot egy összefüggő Én-t.

Ez a kísérlet arra utal, hogy valószínűleg a pár hónapos baba számára is érzékelhetőek a saját testhatárai. Winnicott is azt hangsúlyozza, hogy anya és csecsemője közti kapcsolat kezdetektől fogva közös élmény, s ami köztük alakul, az szubjektumok találkozására már akkor is, amikor a csecsemő még nem tudja, hogy ő egy szubjektum. (Persze az anyjáról sem tudja.) A kapcsolat alakulása közös élmény, a csecsemő mindazt, amit átél, átéli az anya kifejezéseiben is, és látja, hallja, érzi a bőrén, a tartásán, a szagán; megtapasztalja, hogy érzései ismerősek a világ számára, tehát megoszthatóak. Ez az eredeti tapasztalat vezet el odáig, amit kulturális élménynek nevezünk. „A felnőtt kifinomult élet- és szépérzéke, valamint alkotó találékonysága ugyanazt a jelenséget rejti, mint a csecsemő mozdulata, amellyel karját anyja arca felé nyújtja, felfedezi ajkának részleteit, miközben tekintetét kutatja. Ez a gesztus éppoly kreatív, és ugyanúgy kifejezi a szépnek a szeretetét, mint a felnőtt kultúra-élvezete.” – írja Winnicott. A tradíciók, hagyományok, mítoszok, mesék, történetek létezése – történelmi szempontból bizonyíték az emberi élmények átadhatóságára, folyamatosságára, megoszthatóságára.

Létünk igazi természetére irányuló témák ezek ugyanúgy, mint ahogy minden egyes könyvet ezért írtak és ezért olvasnak. A könyvtár pedig konkrét teret nyit ezeknek a szándékoknak, rendelkezésre áll, segít eligazodni, kölcsönad, vigyáz a könyvekre, karbantartja azokat, újakat szerez be, pótol, gondoz, akár *egy* anya. Sokkal többet jelent ez, mint praktikus technikát írott anyagok birtokbavételéhez. A nem-fizikai tér, ami az olvasó, a könyvtáros és a könyvek között van a könyvtárban, nem más, mint az interszubjektivitás tere, egy ún. átmeneti, tranzicionális tér, ahol a szubjektumok sajátos módon találkozhatnak. (Gondoljunk csak a repülőtéri tranzitra: melyik ország felségterülete? Egyiké sem meg az ösz-

szesé sem, mindig azoké az embereké éppen, akik akkor és ott tartózkodnak.) A könyvtárban közös tere van az írott, könyvformájú szubjektumoknak, az olvasónak, aki többé-kevésbé meghatározott szubjektumokkal való találkozásra vágyik és számít, valamint a könyvtárosnak, aki közvetít, megmutatja és biztosítja az utat, fenntartja a találkozás lehetőségének reményét.

„Írni a szerelemről, s megtalálni azt.” Az írás és az olvasás helyére utalhat az előadás elején említett film utolsó mondata. Arra gondolok, hogy az írás, az olvasás és a könyv az élet, a lét értelméhez úgy visz közelebb, hogy időről időre eltávolít magától. A könyvtárak és a könyvtárosok pedig évszázadok óta őrzik gondozzák, gyarapítják az írott, olvasható kincseket, a könyveket, folyóiratokat újságokat, folyamatosan rendelkezésre állnak, biztosítják, hogy legyen mihez, hova visszatérni, újra keresni és újra megtalálni...

Kökény Vera

Gyermekkönyvtári konfliktushelyzetek és kezelésük

*„Nézd a gyerekek arcát. Ott! A porban!
Mennyi öröktől fogva ismeri ismeretlen!”
Illyés Gyula*

Amikor erre az előadásra készültem, s próbáltam áttekinteni mindazt, amit gyakorló könyvtárosként, gyermekkönyvtárosként az évek során tapasztaltam, s felelevenítettem a tanultakat és a szakirodalomban olvasottakat, úgy éreztem, hogy dantei módon „Az emberélet útjának felén egy nagy, sötétlő erdőbe jutottam”. Nem mondanám, hogy az igaz utat megteleltem, de mindez arra készítetett, hogy a magam szubjektív módján elgondolkozzam arról gyermekkönyvtárosként s tanult szakmám szerint pedagógusként is, mi az, ami mindebből a gyermekkönyvtárban használható, vagy csak ez használható, s rájövök, mi az, amit már eddig is, természetes módon ezen elvek alapján tettünk. A téma, a gyermekkönyvtári konfliktushelyzetek, kikerülhetetlenül érintkezik a pedagógia, a gyermeklélektan, a gyermekjog és védelem, a szociológia, a könyvtár szociális funkciója kérdéseivel is. Mindezek áttekintésére, a különböző módszereknek akár csak a felvázolására idő híján nincs mód.

Ezért mindaz, amit elmondok nektek, inkább hangos gondolkodás. Néhány művet csupán az utalás szintjén szükségesnek tartok megemlíteni, mert munkánk során ezek forgatása, újraolvasása elkerülhetetlen. Ilyenek: Karácsony Sándor munkái, Mérei-Binét: Gyermeklélektan, Eliot Aronson: A társas lény c. munkája, Bruno Bettelheim: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek c. műve, Eric Berne: Az emberi játszmák, Erich Fromm: A szeretet művészete, Thomas Gordon: P.E.T. és T.E.T. könyve, A könyvtár szociális funkciója c. tanulmánygyűjtemény, Nagy Attila, Popper Péter, Vekerdy Tamás, Ranschburg Jenő írásai – és nyilván még lehetne folytatni a sort.

Úgy gondolom, hogy talán nem haszontalan – még ha evidenciákról lesz is szó –, ha a szűken vett témát egy nagyobb körből kiindulva közelítem meg. Kiindulási pontom természetes módon a gyermekkönyvtár mint színtér, a gyermekkönyvtáros és a gyermek, akik ebben a közegben kerülnek kapcsolatba s olykor vélt vagy valóságos konfliktushelyzetekbe.

Ha visszagondolunk Karácsony Sándor pedagógiai elveire, akkor világossá válik, hogy ez az a hely, mely a közösségi élet, az indirekt módon történő nevelés színtere, lehetőség a művelődésre, a kapcsolatteremtésre, s mindez szabad elhatározásból történő, nem pedig muszáj-tevékenység. A gyermekkönyvtárban, melynek légköre oldott, feszültségektől mentes, a gyerek is feloldódik, mert ide szabadon, a „muszáj” görcse nélkül jön és jöhet be, és itt csak úgy „ellehet”. Viselkedése felszabadult, s az oldott légkörben mégis magától értetődően fegyelmezett.

A könyvtár működésének alapja – persze az összes tárgyi feltétel mellett – a jó nevelő, esetünkben a jó gyermekkönyvtáros, akiben egyesül a pedagógiai érosz, a kultúra birtoklása, aki az alapokról kezdve képes felkelteni annak az igényét, hogy érdemes műveltnek lenni, aki nem termeltet, hanem kulturális többlete által hat. Azaz: szereti a hivatását, szereti a gyerekeket, alaposan képzett. Másként el sem képzelhető az a tevékenység, ami a gyermekkönyvtárban történik, s tapasztalataim szerint a legtöbb esetben nincs is ez másként. Tehát ahhoz, hogy a rendszer működjön, a legmegfelelőbb embert kell megbízni a terület illetékességével.

Fontos, hogy legdominánsabb személyiségjegyei a közvetlenség, személyesség, segítőkészség, megértés, elfogadás, kommunikációs készség, türelem, szeretet legyenek. Hiszen a könyvtárosság lényege szerint, s itt hadd hívjam segítségül Nagy Attilát: „segítő jellegű szolgálat, kapcsolat, mely csak akkor lehet igazán hatékony, ha a technikai hozzáértés, a könyvtári eszközök alkalmazni tudása a lélektani tudnivalókkal, a személyek közötti kapcsolatok szabályszerűségének ismeretével és gyakorlati alkalmazási készségével párosul”.

A könyvtárosság, szűkebben és tárgyunknál maradv a gyermekkönyvtárosság nevelő tevékenység is, de – és itt erre helyezném a hangsúlyt – nem manipuláció. Nem arra irányul, hogy mindenáron megváltoztassam, irányítsam, átalakítsam a gyereket, sokkal inkább arra, hogy teljes személyiséggel kész legyek segíteni. Hogy minden helyzetben bizalommal, megértéssel és szeretettel közeledjek hozzá, hogy higgyek benne. Erich Fromm írja A szeretet művészetében: „A nevelés ellentéte a manipuláció, amely a lehetőségek kifejlődésébe vetett hit hiányán alapul, és azon a meggyőződésen, hogy a gyerekből csak akkor lesz valamire való ember, ha a felnőttek beletáplálják, hogy mi a kívánatos, és elnyomják benne, ami szerintük nem az. A robotban nem kell hinni, hiszen nincs benne élet.” A gyermek viszont érző, értő ember, egyéniség, akit nem csupán olvasónak, hanem gondjaival, kudarcaival együtt személyiségnek kell tekintenünk. Ezért mindig legyen időnk és szívünk arra, hogy a könyvtárszakmai kérdéseken túl a hozzánk forduló gyereket mindenben segítsük.

A személyiségfejlődésnek abban a szakaszában, amelyben a gyerekek amúgy is beilleszkedési gondokkal küzdenek, létfontosságú, hogy a játszótér, a sportpálya, az iskolaudvar játékos világán kívül is legyen olyan hely, ahol leküzdhetők a kapcsolatteremtés problémái, ahol megnyílhatnak, ahol kinyújtott kezük segítő kézre talál.

Mik azok a fogalmak tehát, amelyek számomra vezérszavaknak számítanak? Néhányat már a gyermekkönyvtáros személyiségjegyeinél említettem, de ezen túl még ide kívánkozik az empátia, az autonómia, a szolgálat, a jó nevelő, a demokrácia.

Természetesen ez nem azt jelenti, hogy ha mindezek működnek a gyermekkönyvtárban, a gyermekkönyvtáros és a gyermek kapcsolatában, akkor nem léteznek konfliktusok. Ez legalább olyan téves elképzelés mint az, hogy a gyereket mindenáron meg kell óvnunk a fájdalom, a szomorúság, a félelem érzésétől. (Gondoljunk pl. a Grimm mesék ellenzőire.)

Konfliktusok tehát mindezek ellenére léteznek. Csak talán az említett személyiségjegyek s az ismeretek birtokában és alkalmazásával jobban és könnyebben tudjuk kezelni őket. Ugyanakkor a valódi konfliktusoknak megvan a maguk haszna is, ha jól kezeljük azokat, tisztázáshoz vezetnek, s mindkét fél ismeretben és erőben gazdagodva kerül ki a mégoly nehéz helyzetből is.

S ezzel el is érkeztünk az alapkérdéshez, két ellentétes akarat, szándék, igény vagy érdek ütközéséhez, azaz a konfliktushelyzethez. Én inkább pedagógiai helyzetnek nevezném, mikor az olvasó gyermek meglepő, váratlan vagy éppenséggel csak nekünk nem tetsző megnyilvánulásaira kell választ, megoldást találnunk. Amikor mi válunk problémagazdává, azaz a kérdéses vagy az adott viselkedés, jelenség minket zavar.

Ha nem a konkrét eseteket vizsgáljuk, azt gondolom, hogy nagy általánosságban a következő jelenségekkel minden gyermekkönyvtáros találkozhat saját könyvtárában. Hozzá kell tennem, hogy ezek a jelenségek korábban is léteztek, az utóbbi években váltak sokkal gyakoribbá a társadalmi változások következtében. Megjelenésük vagy gyakoribbá válásuk bizonyos vonatkozásban a könyvtár szociális funkciójához kapcsolódik.

Ilyen általánosan előforduló jelenségnek gondolom a gyermekkönyvtárban mind nagyobb számban megjelenő olyan gyerekeket, akik otthoni körülményeik miatt csak itt, a könyvtárban tudnak tanulni. Ilyenek a gyermekkönyvtárban tanuló, bandázó csellengők, akik zavarják vagy zavarhatják hangoskodásukkal, viselkedésükkel, esetleg agressziójukkal is a többi könyvtárhasználót. A csellengő, ám itt menedéket találó hangoskodók, akiknek magatartása a konfliktusforrás, a könyvtáros toleranciájától függően fogadtathatók el a többi olvasóval, s az okok értő felkutatásával, kiderítésével enyhíthetők a feszültségek.

További ilyen általánosítható jelenség a kulcsos gyerekek jelenléte a könyvtárban, akiket szüleik afféle napközi otthon helyettesítő megoldásként küldenek a könyvtárba. Valljuk be, sok gyermekkönyvtáros ellenzi a „gyermekmegőrző” funkció vállalását, mondván: fegyelmezetlenek, rendetlenek stb. A kérdésnek persze itt sem az elutasítás a megoldása, sokkal inkább pl. megfelelő programok szervezése. Azt gondolom, könnyen belátható, hogy ez végül is alkalom, hogy beteljesítsük azt, amiért vagyunk: olvasásra, könyvszeretetre nevelni, s a könyvekkel segíteni.

Ebbe a sorba tartozik a „cigánygyerekek a könyvtárban” kérdés is. Tudjuk, mert tény, hogy a cigányság helyzete mára szinte teljesen kilátástalanná vált, hiszen ők váltak az ország gazdasági krízishelyzetének fő áldozataivá. A kivételekről itt nem akarok beszélni. Az is tény, hogy szinte minden, a könyvtárban előforduló cigánygyerek szociális segítségre szorul. És az is igaz, hogy – bevallja vagy

sem – a legtöbb ember – s ez alól a gyermekkönyvtárosok egy része sem kivétel – előítélettel tekint a cigányokra. S merjük kimondani az általánosító, sokszor hallható véleményeket: lopnak, agresszívak, nem tudnak viselkedni, hangosak, ápolatlanok stb. S hogy mit kezdhet gyermekkönyvtáros ezekkel a problémákkal és mit tehet? Mivel jó pedagógus is kell, hogy legyen: meggyőződésem szerint sokat. Ha szívvel, szeretettel, empátiával és főleg őszinteséggel fordulunk ezekhez a gyerekekhez, ha elfogadjuk a másságukat, ha megpróbáljuk megismerni őket, akkor mindig egy kicsivel többet. Gondoljunk csak Kangára és Zsebibabára a Micimackóban. A kanál orvosságra, amit Kanga ad Malackának, s közben azt mondja: „nagyon finom, ha már megszoktuk”. A megismerés tehát a negatív érzelmeket pozitívvá alakítja, az ellenérzést elfogadássá. Ez ugyanaz a folyamat, mint ami A kis hercegenben a megszelídítés, amit a róka így magyaráz el: „azt jelenti, hogy kapcsolatba kerülsz másokkal”.

Tudom tapasztalatból is, hogy ez nem mindig ilyen egyszerű, és talán sokszor nem is találjuk a sikeres megoldást, de ha nem utasítjuk el eleve a másságot, esetünkben a csellengőket, a kulcsos gyerekeket, a hangoskodókat, a cigányt, akkor azt tesszük, ami dolgunk ebben a világban, s amire hivatásunk is kötelez. Ide kívánczok még néhány gondolat az empátiáról, hiszen a konfliktus vagy a pedagógiai helyzetek kezelése az empátia alkalmazásának fontos területe.

Buda Béla így ír erről az Empátia ... a beleélés lélektana c. munkájában: „A jó nevelő az interakciós folyamatban azonosulási mintát nyújthat és ... erős érzelmi kapcsolatot alakíthat ki, amelyekben ő a szabályozó fél, s ezekben viszonylag kis energiával komoly eredményeket érhet el. Ahhoz azonban, hogy azonosulási minta legyen, mernie kell önmagát adni ... Ezen túl hitelesnek is kell lennie. Ez pedig olyan tulajdonság, melyet lehet ugyan fejleszteni, de elsősorban a személyiség sajátossága.” Az empátia azért nagyon fontos a gyermekkönyvtárosi munkában, mert megkönnyíti a gyerekek viselkedésének szabályozását, a gyermeki személyiség problémáihoz való helyes viszonyulást.

Most pedig álljon itt néhány konkrét példa a gyerekkönyvtári konfliktushelyzetekre saját és a területünkön működő gyermekkönyvtárak gyakorlatából. Persze ezek között is van valódi és vélt; azaz mondhatnám úgy is, teljesen szubjektív, kinek mi a konfliktushelyzet. A konkrét esetek egy része tehát nem biztos, hogy valódi probléma, s van közöttük olyan is, mikor nem a gyerek a konfliktus oka, forrása, amikor Illyés Gyulát idézve:

„Csak néz rád
Könnye nagyítóüvegén át.
Te vagy az ok,
A mindenható, a rajtakapott.”

Teljesen a személyiségtől függ, hogy adott helyzetben hogyan cselekszik, mennyire elfogadó és megértő, hogy közléssorompókat állít-e vagy képes valódi megbeszélőtárrá válni, azaz saját szellemi fölényét tagadva terápiás hatást elérni, hogy birtokában van-e azoknak az ismereteknek és képességeknek, melyek a probléma megoldását és elsősorban a gyereket segítik vagy csupán a luciferi mondatok munkálkodnak benne a prágai színből:

„Nem Messiás-é minden újszülött?
Fénylő csillag, mely feltűnt a családnak,
S csak későbbben fejlik a szokott pimasszá!”-

Nem hozok példákat arra – pedig ilyen is akad bőven –, amikor a konfliktus-helyzet a pedagógus és a gyermekkönyvtáros vagy könyvtáros és könyvtáros között alakul ki, mert erről e helyütt még lesz szó a holnapi napon.

Lássuk tehát a konkrét eseteket.

1) Könnyen kezelhető esetek

A rágógumi

Könyvtárunkban nem tettünk ki tiltó táblákat sem a fagyalt-, sem a szendvics-evésre, a gyerekek mégis természetes módon tudták, hogy ezekkel nem jönnek be a könyvtárba. Egy kisgyerek viszont rendszeresen rágógumival állított be. Bevallom, én ki nem állhatom a rágógumizást, különösen ha közben így beszélnek velem. S ez a kisgyerek egyébként jó beszélgetőpartnerem volt. Nyilván van, akit ez nem zavar, engem azonban nagyon. Sem megbántani, sem kioktatni nem akartam. Végül a Gordon-módszer segített ki. Elküldtem a megfelelő „én-üzenetet”, azaz egész egyszerűen megmondtam, hogy én nem tudom így élvezni a beszélgetést, s elveszi a kedvem. A rágógumizás megszűnt.

A görkorcsoolyás

Egy kislány görkorcsoolyával jött be a könyvtárba, ahová ráadásul sok lépcsőn kellett feljönni. Zengett a ház tőle, s a padlónak sem tett jót, s nem kimondottan a könyvtárba való közlekedési eszköz. Itt is a Gordon-módszer, az „értő figyelem” s az „én-üzenetek” váltogatásával oldódott meg a probléma. Kiderült hogy a görkorcsoolyát nemrég kapta, s nagyon szerette volna megmutatni mindenhol, ahová szívesen járt.

Hétfégi kölcsönzés, avagy szentírás-e a könyvtári szabályzat?

Sok más könyvtár gyakorlatához hasonlóan – az ismert szerzési problémák miatt – a kézikönyvtári könyveket hétfégre kikölcsönözzük. Hétfőn nyitásra viszont a könyvtárban kell lennie a könyvnek. A vidékről bejáró gyerekek számára ez megoldhatatlan. Itt több érdeke is ütközött. A kölcsönző gyerekeké, a könyvtári szabályokat betartani akaró könyvtárosé s az esetleg hétfőn délelőtt ugyanazt a kézikönyvet keresőé. Végül is a szabályt szegtük meg a gyerek javára, vállalva annak kockázatát, hogy valaki keresni fogja a könyvet. De erre az esetre is kínálkozott lehetséges megoldás: az egyik kolléga elmegy az iskolába, és elhozza onnan.

A rendszeres késő

Egy gyerek olyan könyvet akart elvinni, amelyet egy iskolák közötti vetélkedő miatt többen kerestek, s csak egy napra adtuk ki mindenkinek. Ez a gyerek korábban mindig késve hozta vissza a könyveit. Nagy dilemma volt, hogy mit tegyünk. A fiú ott állt, kezében a könyvvel. Úgy gondoltam, megkockáztatom. Megbeszéltem vele, hogy mi a helyzet, s tudára adtam, többször megerősítve, hogy megbízom benne. S nem csalódtam vagy csak szerencsém volt.

A könyvevő

A könyvtárat nagyon gyakran látogató anyuka kicsi gyerekének vitte a könyveket hetente egyszer vagy még gyakrabban. Elfogadta ajánlásainkat, s már előre örültünk, hogy vélhetően milyen hűséges olvasója lesz majd ez a kisgyerek könyvtárunknak, ha nagyobbacska lesz. A kicsi óvodás lett, s történt egy alkalommal,

ALBRECHT ALTDORFER, 1507
Szent Jeromos vezeklése

hogy a könyvek egérrágta formában kerültek vissza. Jól megtermett egér lehetett, mert néha a könyv jó része elfogyott. Ez többször megismétlődött. Érdeklődünk, mi is történt valójában. Kiderült, a gyerek eszi a könyveket, de nem átvitt, hanem valóságos értelemben. Udvariasan megoldási javaslatokat tettünk, hogy tán csak együtt nézegessék azokat vagy kösse vastag papírba az anyuka a könyvevést megelőzendő, de nem változott semmi. Egy darabig az édesanya kifizette a megevett könyveket, láthatóan nagyon rosszul érezte magát, végül úgy döntött, amíg a gyerek könyvre éhes, inkább nem kölcsönöz neki.

Van otthon is elég könyvünk

A gyerek nagyon jó és rendszeres olvasónk volt. Sok örömünk telt benne. Ráadásul iskolai, közös könyvtárlátogatás után iratkozott be és maradt meg olvasónak. Egy alkalommal hosszú ideig nem hozta vissza a könyveket. Ő is megkapta az első felszólítást, amely, mint tudjuk, csak kedves kérés „Kedves ...! Bizonyára elfeledkeztél róla ...” Ezután a szülő is megjelent a könyvtárban a gyerekkel együtt, s közölte, kiírta a gyereket a könyvtárból, van otthon is elég könyvük. Itt is az értő figyelem, a nyugodt, türelmes viselkedés, a beszélgetésre invitálás, a valódi probléma megismerésére való törekvés vezetett eredményre. Kiderült, feldühítette, hogy a gyerek felszólítást kapott, de végül hajlandó volt körülnézni a könyvtárban, s miután meggyőződött róla, hogy itt tán mégis több könyv van, mint otthon, elállt szándékától. Persze a gyerek kívánsága is döntő volt a kérdés megoldásában. Hasonló esetben jártunk rosszabbul is.

Értelmi fogyatékos cigánygyerek a könyvtárban

A fiú még igen kicsi volt. Soha nem felejttem el, ahogy tetőtől talpig koszosan, körülbelül méreténél 3 számmal nagyobb férficipőben becsoszogott a könyvtárba. Lehetett akkor 6-7 éves. A kollégák nem fogadták kitörő örömmel, mert bizony elég rossz szag is lengte körül. Nagyon szeretett volna azonban könyvet nézegetni. Beszélgetni kezdtünk, s megtudtam, hogy otthoni munkája a lócsutakolás, a nagyapjának segít ebben rendszeresen. Ettől a szag, no meg a mosdatlanságtól. Az is hamar kiderült, hogy értelmi fogyatékos. Hagyta, hogy megmosdassam, s aztán boldogan nézegette a könyveket velem. A mosdatás és a könyv-nézegetés a későbbiek során rendszeressé vált. Ma már felnőtt férfi, ismert alakja a győri utcáknak. Teljesen ártalmatlan, többeket megkiabál és rikogat ugyan, de nem bánt senkit. A boltokba gyakran bejár, beszélgetnek vele. Engem már nem ismer meg.

A nagyfiú

Mielőtt az első kisiskolás csoportot – 5. osztály – fogadtuk volna a könyvtárban, a szakmáját és a gyerekeket nagyon szerető, ízig-vérig győgyepedagógus tanárnő elmondta, hogy van az osztályban egy 16 éves cigánygyerek, aki miatt – merthogy alkalmasint még a tanárnak is nekimegy – lehet, hogy először és utoljára jönnek el hozzánk. Nos, nem így lett. Szinte a könyvtárból ballagott el ez a kisegítő, főleg cigánygyerekekből álló osztály. Négy évig sok örömteli órát töltöttünk együtt. Az utolsó évben már azt kérték, hogy minden magyaróra nálunk legyen. A nagyfiú – aki testileg is elég erős volt – az első alkalommal valóban kitett magáért, hangoskodott, nem figyelt, röhögött mindenben, jött-ment, mígnem megkértem, hogy segítsen nekem. Őt választottam magam mellé segítőül, aki a kézikönyveket előkészíti, a megfelelő oldalon kinyitja, alkalmanként ő olvassa fel a címszavakat, s óra végén segít elrakodni. Ez először nagyon meglepte, majd láthatóan büszkeséggel töltötte el. Nem is volt vele később semmi baj.

2) Nehéz ügyek

Lopás I.

A könyvtáros tízóraija a polcon. Tisztán öltözött, ám láthatóan szegény gyerek. Távoztával a tízórai eltűnt. Változó a reakálás. A lopás bűn. Legközelebb már mást is el fog lopni, stb. Pedig csak éhes volt, mint Sinka István Krumplievő gyerekei:

„Négy kis gyerek – kerek a lábos –
főtt krumplit esznek nagy mohón,
fölöttük sírón kék légy szálldos
s meg-megpihen a pörge són.
Esznek komolyan, nem nevetnek,
kis pofák egy napra valót
kaptak, mit egyszerre bevesznek –
hajuk le a szemükbe lóg.”

Az ilyen gyerek büszke, önérzetes, nem fogad el akármilyen segítséget. És mégis, segíteni kell!

Lopás 2.

Jólöltözött, láthatóan úgynevezett jó családból való kislány. Mindig csak jegyzetelni jön. Több kézikönyvtári könyvet kér, többek között a történelem sorozat egyik kötetét. Egyedül vagyok. Nem látom szükségét, és nem is szeretem célzatosan szemmel tartani a jegyzetelőket. Közben kölcsönzőket szolgállok ki, tájékoztatok, rakodok. Zárás. A kislány elmegy. Raknám el a kézikönyveket. Az ő asztaláról egy hiányzik: a történelem kötet. Keresem mindenütt. Nincs. A dolog nyilvánvaló. De talán csak véletlenül! Azóta nem járt nálunk. Mit tennék, ha jönne?

A könyvtár nem napközi otthon

Két fiú. Testvérek. Édesanyjuk orvos. Amíg a fiúk a könyvtárban vannak, addig ő intézné dolgait. Többször és rendszeresen megkért, lehessenek itt addig a gyerekek. Természetesen megengedtem. A kicsi még nem jár iskolába, a nagy igen. A nagyobbik nyugodt, csendes, imád olvasni, a kicsi örökmozgó, hangos, semmi nem érdekli. Futkosásával, hangos kiabálásával, veszekedésével zavarta testvérét, a többi gyereket és a könyvtáros kollégát is, aki végre elpanaszolta a problémát, s közölte, a könyvtár nem napközi otthon, ő pedig nem gyermekfelügyelő. A konfliktust később sikerült elsimítani. Nem volt könnyű.

Szándékosan tettem, hogy nem mindegyik esetről mondtam el, hogyan oldottuk meg vagy kezeltük a helyzetet. Rátok bízom, hogyan kellett volna. Az is szándékos volt, hogy nem beszéltem a ma mind nagyobb méreteket öltő súlyos, már-már drámai problémákról, a drog terjedéséről a gyerekek körében, a szaporodó fiatalkori és sajnos gyermekkori bűnözésről, a lelki környezetszennyezésről, az agresszióról, ezek okairól, megjelenési formáiról. Két okom is volt arra, hogy ezekről nem szóltam. Az egyik, hogy ezek a kérdések elsősorban a könyvtár szociális funkciójához kapcsolódnak, s erről e körben egy konferencián már részletesen esett szó. Ezeknek a jelenségeknek a megoldása a könyvtár lehetőségein túlmutat. Nekünk, gyermekkönyvtárosoknak azt kell tudnunk, hogy hová, kikhez fordulhatunk, szaksegítséget kérve a gyerekeknek. A másik ok, hogy alapvetően optimista vagyok. Hiszek a jóirányú változásban, hiszek a gyerekekben és hiszek önmagamban.

Végezetül mintegy összegzésként álljon itt egy idézet szeretve tisztelt egyetemi tanáromtól, Ancsel Évától: „Mégiscsak van valami, amitől változik az ember. Attól, ha van valaki, aki olyannak szereti és fogadja el, amilyen. Éppen olyanként. Elálló fülekkel, néha egy kis füllentéssel, egy kis hengegéssel. Nem fognak visszasimulni a fülei, nem fog sokkal kevesebbet füllenteni és hengegni – csak egy kicsivel kevesebbet, egyszóval változni fog.”

Lakatos Éva

A Vas megyei községi könyvtárak helyzetének alakulása 1989 és 1997 között

Az elmúlt néhány hónap könyvtáros konferenciáinak egyik közérdeklődésre számot tartó témája a 90-es évek községi szolgáltatóhelyeinek helyzetében bekövetkezett változások áttekintése és az új feltételek között az intézménytípus által felvállalható feladatrendszer felvázolása volt. Jelen cikkben e problémakörhöz kapcsolódva a *Vas megyei községi szolgáltatóhelyek működésifellátási lehetőségeiben 1989 és 1997 között bekövetkezett módosulásokat* szeretném vázlatosan áttekinteni. Úgy vélem, hogy a kirajzolódó kép *dr. Tóth Gyula* tanár úrnak a kaposvári tanácskozáson elhangzott megállapítását fogja alátámasztani. Megfogalmazása szerint *csak a rendelkezésünkre álló erőforrások centralizálásával és a szolgáltatások decentralizálásával remélhetjük, hogy megoldhatóvá válnak a kistépelvények könyvtári ellátásának problémái.*

A Vas megyei történések áttekintését az „utolsó békeévnek” tekinthető 1989-es esztendővel és a statisztikailag legutoljára lezárt 1997-es évvel foglaltam keretbe. Arra törekedtem, hogy a szolgáltatóhelyek számának, területi és ellátási forma szerinti megoszlásának változása mellett bemutassam az intézmények anyagi erőforrásainak és kihasználtságuk mértékének alakulását is. Az adatok viszonyításához szükséges lakosság szám a Központi Statisztikai Hivatal Vas Megyei Igazgatóságának 1989. és 1996. évi hivatalos közlésén alapul.

Remélem, hogy a kirajzolódó kép csak annyira lesz múltidéző, amennyire a jelen folyamatainak értékelhetősége igényli, és be tudja mutatni azt is, hogy a negatív tendenciák ellentételezéseként megyénk településének szerkezetéhez és hagyományaihoz igazodva csak az ésszerű összefogás jelenthet megoldást.

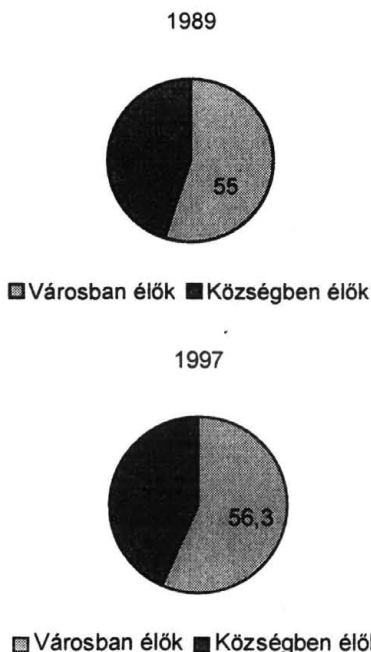
I. A KÖZSÉGI KÖNYVTÁRAK SZÁMÁNAK, ELLÁTÁSI FORMA SZERINTI MEGOSZLÁSÁNAK ALAKULÁSA 1989 ÉS 1997 KÖZÖTT

1989-ben Vas megye 213 településének 275.859 lakosa volt. Közülük 124.177 fő vidéken, 206 községben élt. 1997-re a megye népessége 1,9%-kal csökkent és az ekkor itt élő 270.386 emberből 118.175 fő a közigazgatási változások miatt 208-ra gyarapodott falvakban lakott. Sajnos a megyei szinthez képest a községek lélekszáma 8 év alatt jobban fogyott, és a *csökkenés* itt elérte a 4,7%-ot.

A községekben élők kulturális, informálódási igényeinek kielégítését – reményeink szerint – elsődleges forrásként 1989-ben 214, 1997-ben pedig 209 községi könyvtár szolgált, hiszen némely településünk szerkezete – a két falurész közti km-es távolság (Bajánseny, Köcsk, Sorkifalud) – vagy a felvállalt speciális ellátási feladat – iskolai/községi feladatok (Vasszécseny), szanatóriumi ellátás (Hegyfalu) – miatt két szolgáltatóhelyet is működtetett egy-egy fenntartó. Ezért a *nyilvántartott szolgáltatóhelyek száma a vizsgált időszakban mindig meghaladta*

a megye községeinek számát. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az intézményi ellátottság akár '89-ben, akár '97-ben 100%-os volt. Nyolc évvel ezelőtt 4 településünkön (Iklandberény, Kőszegdoroszló, Nemesmedves, Zsennye) nem volt könyvtár. 1997-re Kőszegdoroszló helyét Felsőjánosfa, Hegyhátszentjakab, Kétvölgy, Orfalu és Szatta foglalta el. Ha ezt a módosulást az országos helyzetképhez viszonyítjuk, a nálunk végbemenő változás elenyésző. A TEKE számsorai arról tanúsodnak, hogy ebben az időszakban a községi intézmények száma 24,8%-kal csökkent.

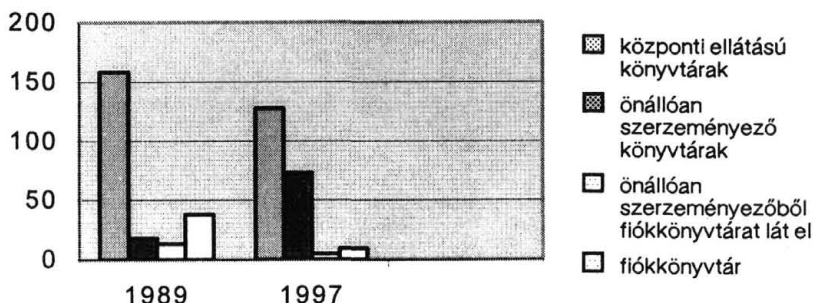
Vas megye lakosságának százalékos megoszlása településtípusok szerint

A 90-es években a szolgáltatóhelyek megszüntetése mellett – ami esetenként a működési feltételek és a kihasználtság ismeretében nem jelentett elhibázott fenntartói döntést – meg kellett barátkoznunk a *szünetelő könyvtár* fogalmával is. A tárgyi, személyi feltételek vagy a működtetéshez szükséges önkormányzati akarat hiányában az elmúlt években átlagosan 10-16 intézmény iratkozott fel a szünetelők listájára, amelynek mára sajnálatos módon már törzstagjai is vannak.

Ha a változásokat abból a szempontból vizsgáljuk, hogy az ellátandó lakossághoz viszonyítva mekkora körhöz nem jutott el a nyilvános könyvtári szolgálat, láthatóvá válik, hogy 1989-ben 470 fő (a községek lakosságának 0,4%-a), 1997-ben pedig – a szünetelő szolgáltatóhelyeket is figyelembe véve – 5.808 fő (a községek lakosságának 4,9%-a) nem vehetett igénybe könyvtári szolgáltatást közvetlen lakóhelyén.

Az elmúlt nyolc évben nemcsak a szolgáltató intézmények száma változott, hanem a könyvtárak ellátási forma szerinti megoszlása is:

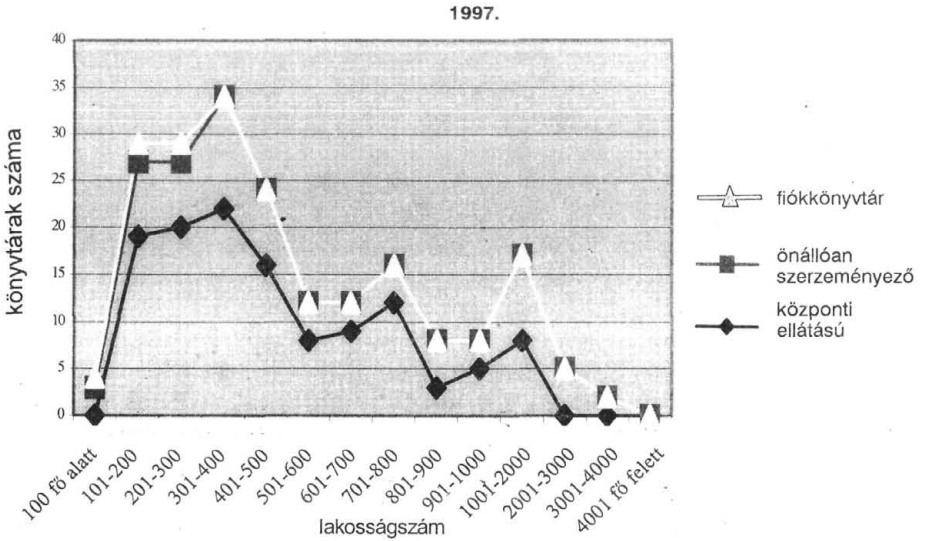
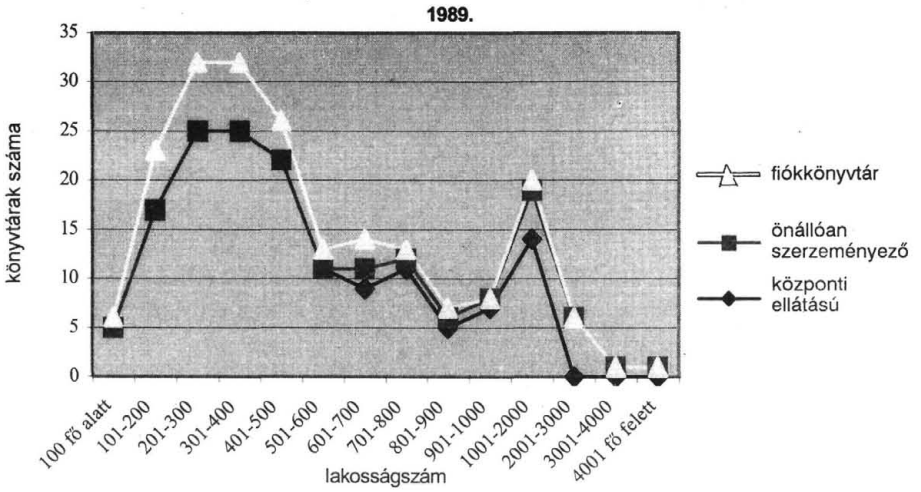
Ahogy azt az oszlopdiagram is mutatja, a könyvtári ellátás domináns formája Vas megyében a központi ellátás. 1989-ben a 214 szolgáltatóhely 73,8%-ára, 1997-ben pedig a 209 intézmény 60,8%-ára terjedt ki hatóköre. Ha a kategorizálás szempontjait a települések lakosságszám szerinti csoportosításával is kiegészítjük, láthatóvá válik, hogy a központi ellátórendszerek 1989-ben és 1997-ben is a megye településszerkezetéhez igazodtak, és elsődlegesen a legkisebb lélekszámú falvak ellátására vállalkoztak. A 600 lakosnál kisebb lélekszámú községeknek nyolc évvel ezelőtt a 79,5%-a, tavaly pedig 64,4%-a kapcsolódott hozzájuk. (Lásd a diagramot a következő oldalon!)

1989-ig a 600-as lélekszám a könyvtári ellátási formák éles választóvonalának tekinthető. Eddig az időpontig ugyanis e lakosságszám alatt egyetlen Vas megyei település sem próbálkozott meg az önellátással. Ha nem volt ellátórendszeri tagkönyvtár, akkor a fiókkönyvtári hálózathoz kötődött. A különböző ellátási formák között 1989-ben átjárhatóság nem létezett. A szilárd rendszer a változtatás lehetőségét még akkor sem engedélyezte, ha azt az érintett könyvtárak és olvasók érdeke kívánta. Módosulásra csak közigazgatási átszervezés esetén lehetett számítani.

Ekkoriban elsősorban a fiókkönyvtári kapcsolatrendszerben jelentkeztek azok a problémák, amelyek megoldása az ellátási forma módosulását és ésszerűségi alapon a központi ellátórendszerek valamelyikéhez való csatlakozást igényelte. Annak ellenére, hogy a fiókkönyvtári hálózat struktúrája a központi ellátáshoz hasonlított, vagy másként fogalmazva a fiókkönyvtári rendszer a központi ellátórendszerek kiskörzeti alkalmazása, másolása, az ellátórendszerek lényegi elemeit saját speciális körülményei között megvalósítani sem 1989-ben, sem 1997-ben nem tudta. Ennek több oka is volt:

1. mivel szigorúan a társközségi kapcsolatrendszerre épült, a hatókörébe tartozó szolgáltatóhelyek számát eleve meghatározták;
2. a központi könyvtár dokumentumvásárlási keretébe a fiókkönyvtárak könyvellátását nem kalkulálták bele, ezért azok igényeit sem mennyiségi, sem minőségileg nem elégítette ki a gyarapítás mértéke;
3. az állománygyarapítási- és ellátási gyakorlat, illetve a tagkönyvtárak minimális száma miatt a dokumentumok szolgáltatóhelyek közti mozgatásának, cseréjének lehetősége fel sem merült, így a szűkös beszerzési keretek korlátozta újdonságkínálatot a fiókoknál semmi sem ellensúlyozta.

A községi könyvtárak megoszlása lakosság szám és ellátási forma szerint

A fentieket igazolja, hogy 1989-ben a központi és a fiókkönyvtári ellátás hatékonyságában közel 100 kötetes különbség mutatkozott. Az ellátórendszeri tagkönyvtárak átlagos feltöltése 203 kötetet tett ki, míg a fiókkönyvtáraké alig érte el a 121 kötetet. A Vas megyei ellátórendszerek közül még a legkisebb taglétszám-

mal működő községi is jobb és rendszeresebb ellátást biztosított a hozzá kötődő 9 szolgáltatóhelynek, mint például a közel azonos létszámú fiókhálózat ellátásáért felelős Simasági Körzeti Könyvtár.

A fiókkönyvtári ellátás általános kiegyensúlyozatlansága 1991/92-ben a hálózat szinte teljes széthullásához vezetett. 1997 végére mindössze 4 olyan régi körzeti központ maradt (Hegyalu, Horvátzsidány, Jánosháza, Sorkifalud), amely ellátó tevékenységét – ha a sérülésektől, kiválásoktól megóvni nem is tudta –, korlátozott hatókörben azért fenntartotta, bár annak minőségén javítani nem tudott. Továbbra sem oldódott meg az egyes körzetekben a fiókkönyvtárak közti állománymozgatás, és elégtelennek bizonyul az állománygondozói tevékenység is. Bár a központi ellátórendszerekben is csökkent az egy könyvtárra jutó feltöltés átlagos mennyisége (113 kötet), de minőségében és az ellátás folyamatosságában továbbra is messze meghaladta a fiókkönyvtári ellátás lehetőségeit.

Azok előtt a *fiókkönyvtárak* előtt, amelyek régi kapcsolatrendszerüket feladták, két lehetőség állt. Az egyik, hogy kihasználva a területileg illetékes városi könyvtárak fogadóképességét, a *központi ellátáshoz* csatlakoztak. Az érintett intézmények fenntartói közül 28,9% döntött így. A másik megoldást a *teljes önellátásra* való berendezkedés jelentette, amely azonban a gyakorlatban csak felében-harmadában váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Azok a könyvtárak, amelyeknél az önkormányzatok ezt az utat választották, egy sor számukra addig ismeretlen problémával találkoztak szembe. A kölcsönzési teendők mellett ezután saját maguknak kellett gondoskodniuk az állománygyarapításról, a dokumentumok nyilvántartásáról, a folyamatos kivonásról, vagyis csupa olyan dologról, amelyeket a korábbi években „konyhakészen” kaptak, és amelyek elvégzésére szakmailag nem voltak felkészülve. Ezért szinte törvényszerű volt, hogy az önállósodott fiókkönyvtárak vezetőinek 90%-a kicserélődött. A megsokszorozódott tennivalók éppúgy riasztóan hatottak, mint az a tény, hogy nemcsak ellátó, hanem szakmai segítő nélkül is maradtak. A következő problémát az elégtelen anyagi feltételek jelentették, márpedig ahogy a háborúhoz, úgy a könyvtári ellátáshoz is három dolog szükséges, amelyet az önállóság kimondása nem pótolhat. Sajnos az önállósodás első hevéletében is csak négy olyan önkormányzat (Pérezsnye, Rábatöttös, Uraiújfalud, Vámoscsalád) volt, amely gondolt a folyamatos állománygyarapítás szükségességére, és ezért az első évben szerződést kötött a Könyvtárellátóval. Azóta már az ő lelkesedésük is erősen megfogytakozott. Az önállósodott könyvtárak zömének beszerzési szempontból azonban egy jó éve sem volt. Sokan közülük az önállóság „kivívása” óta nem fejlesztették állományukat (jó néhányan közülük a szünetelő könyvtárak klubjának törzstagjai) vagy csak minimális szinten – ez lehet évi 5 kötet is – gyarapítottak.

A rendszerváltás éveit nemcsak a fiókkönyvtári hálózat, hanem a megye *ellátórendszerei* sem vészték át sérülés nélkül. A *változások* kiindulási pontja esetükben nem az ellátás hatékonyságával való elégedetlenség vagy az alacsony szolgáltatóképesség volt, hanem működésük *pénzügyi feltételrendszerének módosulása*. 1989/90-ig a központi ellátás pénzügyi alapjait az ellátókönyvtárak költségvetése oly módon biztosította, amely az ellátási körbe tartozó könyvtárak fenntartóitól különösebb, ráadásul szerződéses alapon, kötelező módon átutalandó befizetést nem igényelt. Általában könyvbeszerzési támogatás címen érkeztek kisebb-nagyobb, a rendelkezésre álló keretekhez képest elenyésző mértékű

összegek az ellátóközpontokhoz. (Szombathely vonzáskörzetében például az érintett 8 tanács közül 3 utalt át 15-20.000 forintot, miközben az ellátórendszer dokumentumok vásárlására 200-250.000 forintot fordított évente).

1991-től a helyzet gyökeresen módosult, és ez arra kényszerítette az ellátó központokat, hogy szerződésben rögzítsék kapcsolatukat az önkormányzatokkal, amelyben a felajánlott szolgáltatások mellett tisztázzák a fenntartók anyagi hozzájárulását is az ellátórendszer működtetéséhez. Az *anyagi hozzájárulás* fogalma két dolog elismertetését jelentette:

1. Az eddig önkéntességen alapuló *könyveszerzési támogatás* mindenki által történő fizetését annak érdekében, hogy biztosítsa az új kiadványok vásárlását.
2. A *térségi vagy ellátórendszeri szolgáltatási díj* elfogadtatását, amely egy nem piaci alapokon álló költségtérítést jelent ahhoz, hogy az ellátórendszer működni tudjon, hogy vásárolja, feldolgozza, nyilvántartsa, kiszállítsa a dokumentumokat, hogy végezze a könyvtári állományok szakszerű gondozását, ellenőrzését stb.

Mivel egységes alapelvek a szakmai gondozási díj mértékének meghatározására nem készültek, az ellátó központok saját belátásuk szerint és önkormányzataik sajátosságait figyelembe véve próbálták meghatározni optimális nagyságot. A megoldások a fejkvótától az egy összegben megállapított, a munkaidőt, a bér- és egyéb ráfordítások költségét figyelembe vevő számításokig terjedtek. Bár-hogy kalkuláltak is azonban az ellátó központok, a költségtérítés bevezetésének terve szinte egyetlen ellátórendszerünket sem hagyta változás nélkül, bár egyöntetű elutasítással és következményeként a rendszer teljes felbomlásával csak egy ellátó központ (Vasvár) találta magát szemben. Összességében 1991/92-ben 44 központi ellátáshoz tartozó szolgáltatóhely fenntartója utasította el a költségtérítés vállalását, és választotta inkább az önálló állománygyarapítást.

A fiókkönyvtári és az ellátórendszeri tagkönyvtárak létszámának változása együttesen vezetett oda, hogy az önállóan szerzeményező községi könyvtárak száma 1989-hez képest 1997-re a négyszeresére nőtt. Létszámbeli növekedésük jelentősen átalakította a lakosságszám és a könyvtári ellátási forma közti kapcsolatot is. Jelenleg 87 lakosú községben működő (Hegyhátszentmárton) önállóan szerzeményező könyvtárunk éppúgy van, mint 1405 fős (Vasszécseny) településen működő ellátórendszeri tagkönyvtárunk.

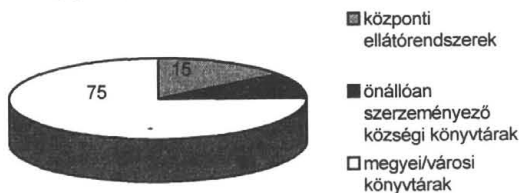
II A KÖZSÉGI KÖNYVTÁRAK ÁLLOMÁNYGYARAPODÁSÁNAK ALAKULÁSA 1989 ÉS 1997 KÖZÖTT

Az ellátási formák között a népesség nagysága alapján jelenleg semmiféle hátravonalat nem lehet húzni. *Összemérhetőségük* egyetlen kiindulási pontja, hogy milyen *hatékonysággal* képesek kielégíteni az ellátási körükbe tartozók igényeit, milyen anyagi eszközök állnak rendelkezésükre, hogy állományukat bővítsék, és folyamatosan megújítsák kínálatukat.

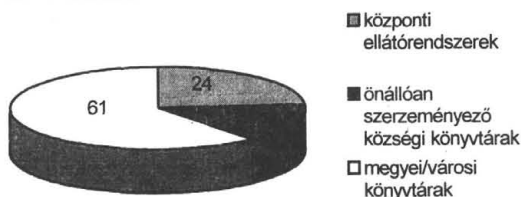
1989-ben a Vas megyei könyvtárak állományuk gyarapítására 7.154.902,- Ft-ot fordítottak. Ebből az összegből a 18 önállóan szerzeményező könyvtár 700.478,-

Az 1989. évi állománygyarapítási összeg és a beszerzett kötetek százalékos megoszlása az egyes ellátási formák között

Állománygyarapítási összeg

Beszerzett kötet

Ft-tal, a központi ellátórendszerek pedig 1.070.501,- Ft-tal részesedtek. A beszerzett 68.445 kötetből 10.063 kötet jutott az önállóan szerzeményező szolgáltatóhelyeknek, 16.586 kötet pedig a központi ellátórendszerek tagkönyvtárainak.

Ha a fenti adatokat egymással összevetjük, láthatóvá válik, hogy az ellátórendszereknél az anyagi ráfordítás másfélszeresével, a vásárolt dokumentumok mennyisége pedig 1,6-szorosával haladta meg az önállóan szerzeményező könyvtárakét. Az új kiadványok szélesebb kínálatán túl az ellátó központok előnyét tovább növelte a tagkönyvtárak közti állománymozgatás is, melynek eredményeként a dokumentumválaszték terén 1989-ben az új beszerzések kétszeresét biztosították tagkönyvtáraiknak. Nyolc esztendővel ezelőtt az is alapvető eltérést jelentett a két ellátási forma között, hogy míg az ellátó központok esetében az állománygyarapításra használható összeg függött az ellátandó területtől – a nagyjából azonos nagyságú vonzáskörzet ellátásáért felelős ellátó központok beszerzési kerete közel azonos szinten mozgott –, addig az önállóan szerzeményező könyvtárak esetében az ellátandó települések nagysága, a felvállalt fiókkönyvtári ellátás a beszerzési keretet nem befolyásolta:

- a 4072 lakosú Vép éppúgy 30.000 forintból vásárolt, mint a 734 lelkes Sor-kifalud;
- a 2181 lakosú Táplánszentkereszt 19.000 forintos gyarapítási keretét a 844 lakosú Horvátszidányé pont a kétszeresével haladta meg.

1997-ben a dokumentumok vásárlására fordított összeg megoszlása az egyes ellátási formák között már más képet mutatott. A községi szolgáltatóhelyek állománygyarapításra 5.477.876,- Ft-ot, míg az ellátó központok 4.243.816,- Ft-ot használtak fel. A több mint egy millió forintot meghaladó különbözet a beszerzett kiadványok mennyiségében a községi könyvtárakban azonban mégsem reali-

zálódott. A számok alapján úgy tűnik, hogy drágábban, magasabb átlagáron (733,60 Ft) vásárolták a kiadványokat, mint az *ellátó központok* (539,90 Ft).

A *beszerzett kötetek* mennyiségét tekintve 1997-re sem az önállóan szerzeményező községi könyvtárak, sem a központi ellátórendszerek nem tudták megőrizni állománygyarapításuk 1989. évi mértékét. Az inflációnak, a beszerzendő dokumentumkínálat növekvő árainak köszönhetően az *ellátó központok* esetében a vásárolt kötetek mennyisége nyolc év alatt 52,6%-kal, az *önállóan szerzeményező könyvtáraknál* pedig 25,8%-kal esett vissza.

Az 1997. évi állománygyarapítási összeg és a beszerzett kötetek százalékos megoszlása az egyes ellátási formák között

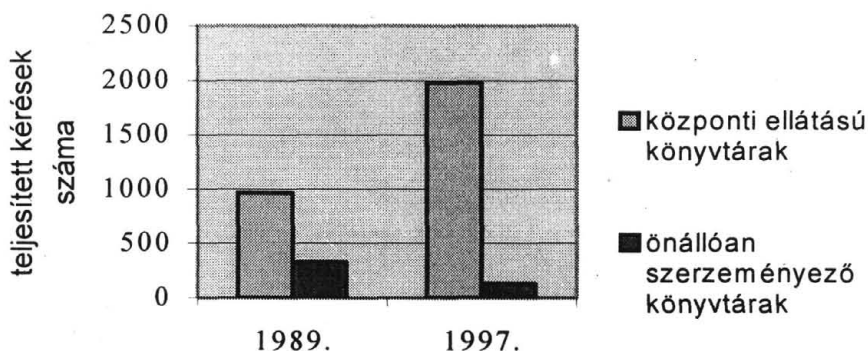
Visszatérve a községi könyvtárak ellátórendszerekhez viszonyított 1997. évi beszerzési többletéhez, ez sajnálatos módon nem annak a következménye, hogy mind a 73 *önállóan szerzeményező* település megfelelő mértékben bővítette állományát, hiszen az elmúlt évben mindössze 40 olyan *szolgáltatóhely* volt, ahol statisztikailag kimutatható az *állomány gyarapodása*. A megállapításban a hangsúly a „statisztikailag kimutatható” kifejezésre esik, mivel ebből a szempontból a 911 kötet éppúgy esik latba, mint a 2 kötet. Ez is gyarapodás, az is gyarapodás. Ha azonban komolyan vesszük ezt a tevékenységét, akkor kiderül, hogy *érdemleges, 100 kötetet meghaladó állománybővülés* csak 18 könyvtárban volt, míg 3 szolgáltatóhelyen még 10 kötetet sem sikerült 1 év alatt összegyűjteni. Ha egyébként megnézzük ennek a minimális növekedésnek a forrását, kiderül, hogy nem önkormányzati ráfordításból származik, hanem ajándék útján került a könyvtárak állományába, és összetételét tekintve adott szinten hasznossága erőteljesen megkérdőjelezhető. Az állományukat gyarapító 40 önállóan szerzeményező könyvtár közül 100.000 és 700.000,- Ft között mozgó beszerzési kerettel rendelkezve 13 *intézmény* használta fel a teljes *dokumentumvásárlási keret* 83,1%-át és vásárolta

meg az összes kötet 68,7%-át. Körükbe mindössze két olyan szolgáltatóhely tartozott, amely 1989-ben még központi (Ostffyasszonyfa), illetve fiókkönyvtári ellátásban (Nemeskeresztúr) részesült. A többi 11 könyvtár hagyományosan önállóan szerzeményező intézménynek tekinthető, ahol e tevékenységet nem valami ellenében választva, hanem évtizedes kialakult gyakorlat alapján végezték.

Azok az önállóan szerzeményező községi könyvtárak viszont, amelyek 1997-ben nem gyarapították állományukat, nem először kerültek ebbe a helyzetbe. Eredeti ellátási formájuk megváltoztatása óta a folyamatos stagnálás eredményeként az elmúlt 5-6 évben állományuk információs értéke nullára íródott, szolgáltatási képességük és kihasználtságuk mértéke megkérdőjeleződött. Könyvtárról, könyvtári szolgáltatásról esetükben a fogalom legszűkebb értelmezésével sem beszélhetünk jó szívvel.

A központi ellátórendszerek – kihasználva a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Kollégiuma 1996/97. évi pályázati lehetőségeit is – 1997-re megnégyszerezett állománygyarapítási keretük felhasználásával átlagosan 62 kötet új könyvet vásároltak egy-egy tagkönyvtárunknak. 1989-hez képest ez ugyan 38,4%-os csökkenést jelentett, de a dokumentumok szolgáltatóhelyek közti cseréjével továbbra is biztosították a 100 kötet feletti éves feltöltési átlagot, az állomány negyedéves rendszeres frissítését és gondozását. Ezen kívül gyakori és esetenként jelentős volumenű könyvtárközi igényt is közvetítettek tagkönyvtáraik és a megyei/városi könyvtárak között. 1989-ben a kérések elsődlegesen olyan dokumentumokra vonatkoztak, amelyek beszerzése nem illett az ellátórendszerek profiljába, hanem egyedi igény kielégítését jelentették. A 90-es évektől a videokazetták kaptak egyre nagyobb teret a könyvtárközi kölcsönzésben. Forgalmuk esetenként az ellátórendszeri tagkönyvtár kéréseinek 80%-át teszi ki.

Az ellátórendszeri és az önállóan szerzeményező könyvtárak könyvtárközi kölcsönzésének alakulása

A könyvtárközi kölcsönzés lehetőségével, ahogy azt a fenti grafikon is szemlélteti, az önállóan szerzeményező könyvtáraknak mindig jóval szűkebb köre élt, mint ahányan a központi ellátórendszerekhez tartozó intézmény közül ezt a szolgáltatást igénybe vette. 1989-ben a 18 szolgáltatóhelynek 334 kérése volt, de az igények 67,4%-án három szolgáltatóhely (Csepreg, Jánosháza, Répcelak) osztozkodott. 1997-ben mindössze nyolc önállóan szerzeményező könyvtár vette igénybe a könyv-

tárközi kölcsönzés lehetőségét. 131 kérésük 42%-a egy könyvtárból (Répcelak) érkezett. Azok az intézmények, amelyek állománya 1997-ben egy kötettel sem bővült, a könyvtárközi kölcsönzést igénybe vételét sem érezték szükségesnek.

III. A KÖZSÉGI KÖNYVTÁRAK SZEMÉLYI ELLÁTOTTSÁGÁNAK VÁLTOZÁSA 1989 ÉS 1997 KÖZÖTT

1989-ben a községi intézményhálózatban dolgozó 217 könyvtáros 7,8%-a főfoglalkozásuként, 6,9%-a részmunkaidősként és 85,3%-a megbízási díjasként látta el feladatait. A központi ellátórendszerek tagkönyvtárainak munkatársai értelemszerűen a megbízási díjas kategóriába tartoztak, és jelentős hányaduk több éve vagy akár évtizede is folyamatosan végezte munkáját, szakmai ismereteit a megyei könyvtár rendszeresen megszervezett alapfokú könyvtárosi tanfolyamain szerevve meg.

Az önállóan szerzeményező intézmények közül 1989-ben 11 helyen dolgozott főfoglalkozású alkalmazott. Az akkori fenntartók 3 könyvtárban (Csepreg, Jánosháza, Répcelak) foglalkoztattak két könyvtárost, egy szolgáltatóhelyen (Torony) pedig a főállású kolléga munkáját részmunkaidős beosztott segítette. Szakképzettségüket tekintve a 14 főfoglalkozású könyvtárosból öten felsőfokú, nyolcan középfokú végzettséggel rendelkeztek, egy fő pedig alapfokú könyvtárosi tanfolyamot végzett.

1997-re a községi könyvtárosok száma 195-re módosult. Az önállóan szerzeményező községi intézmények közül az önkormányzatok 7 helyen alkalmaztak teljes munkaidőben főállású munkatársakat, de két könyvtáros csak Bükön és Répcelakon dolgozott. További 6 önállóan szerzeményező könyvtárat részmunkaidős kolléga vezetett, míg a többi helyen – beleértve az ellátórendszeri szolgáltatóhelyeket is – 180 megbízási díjas könyvtáros látta el a teendőket. Végzettség szempontjából az önállóan szerzeményező könyvtárak munkatársai közül öten felsőfokú könyvtárosi szakképesítéssel, nyolcan pedig középfokú ismeretekkel rendelkeztek.

A felgyorsult fluktuációnak köszönhetően 1997-ben a könyvtárosi munkakörben foglalkoztatottak teljes körét számba véve 35,4%-nak semmiféle szakismerete nem volt. E tény azokban a könyvtárakban okozott elsődlegesen problémát, ahol az ellátási forma változása miatt biztos szakmai ismereteket igénylő feladatokat kellett volna a könyvtár vezetőjének megoldania a korábbi letéti állomány saját tulajdonba vételétől az új könyvek folyamatos rendeléséig, nyilvántartásáig, a raktári katalógus építéséig és az állomány gondozásáig bezárólag. Sajnálatos módon e feladatok elvégzése az esetek többségében a legelemibb szinten sem valósult meg. A hiányosságok az átléltározás elmaradásától a csoportos leltárnapló vagy akár a kölcsönzési nyilvántartás vezetésének problémáig terjednek. Segítségét a megyei könyvtár által szervezett alapfokú könyvtárosi tanfolyamok sem jelentettek minden esetben, hiszen a részvételre kötelezni senkit nem lehetett. Érdekes módon a tanfolyam az ellátórendszerek tagkönyvtárainak vezetői körében nagyobb érdeklődést szokott kiváltani, mint azok között az önállóan szerzeményező kiskönyvtárak között, ahol igazán szükség lenne azoknak az alapvető dolgoknak az elsajátítására, megismerésére, amelyekről a könyvtár rendszerezett, nyilvántartott, feltárt és használatra alkalmassá tett gyűjtemény lesz.

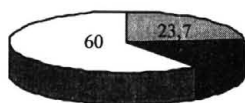
IV. A KÖZSÉGI KÖNYVTÁRAK FORGALMI ADATAINAK ALAKULÁSA 1989 ÉS 1997 KÖZÖTT

1989-ben Vas megye lakosságának 16,5%-a iratkozott be könyvtárainkba. Számokkal kifejezve ez azt jelentette, hogy a szolgáltatóhelyek összesen 46.655 tagot regisztráltak, látogatóként 551.286 főt jegyeztek fel, és 1.171.756 könyvtári egységet forgalmaztak. Községi szinten az olvasóarány 15,1% volt, vagyis az intézményhálózat szolgáltatásait 18.651 fő vette igénybe. A látogatók esetében 218.353 fő került ki körükből és 395.805 kötet kölcsönzése is ezen a szinten zajlott le.

Ahogy azt a diagram is szemlélteti, 1989-ben a központi ellátórendszerek kihasználtsága minden szempontból meghaladta az önállóan szerzeményező szolgáltatóhelyek és fiókkönyvtári hálózatuk eredményeit. Ha a községek forgalmát a megye összesített teljesítményétől elkülönítve is vizsgáljuk, láthatóvá válik, hogy a községek könyvhasználóinak 59,2%-a a központi ellátórendszerek szolgál-

Az 1989. évi forgalmi adatok százalékos megoszlása ellátási formák és ellátási szintek szerint

Olvasók

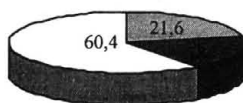

■ központi ellátórendszeri tagkönyvtárak

■ önállóan szerzeményező könyvtárak és fiókkönyvtáraik

□ megyei/városi könyvtárak

Látogatók

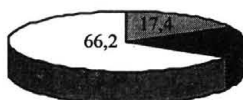

■ központi ellátórendszeri tagkönyvtárak

■ önállóan szerzeményező könyvtárak és fiókkönyvtáraik

□ megyei/városi könyvtárak

Kölcsönzött dokumentumok

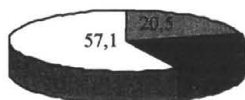
■ központi ellátórendszeri tagkönyvtárak

■ önállóan szerzeményező könyvtárak és fiókkönyvtáraik

□ megyei/városi könyvtárak

Az 1997. évi forgalmi adatok százalékos megoszlása ellátási formák és ellátási szintek szerint

Olvasók

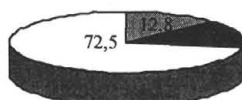

■ központi ellátórendszeri tagkönyvtárak

■ önállóan szerzeményező könyvtárak és fiókkönyvtáraik

□ megyei/városi könyvtárak

Látogatók

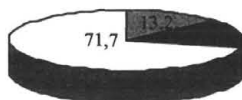

■ központi ellátórendszeri tagkönyvtárak

■ önállóan szerzeményező könyvtárak és fiókkönyvtáraik

□ megyei/városi könyvtárak

Kölcsönzött dokumentumok

■ központi ellátórendszeri tagkönyvtárak

■ önállóan szerzeményező könyvtárak és fiókkönyvtáraik

□ megyei/városi könyvtárak

tatásait, dokumentumkínálatát vette igénybe. Az ellátandó vidéki lakosság körében az *ellátórendszeri tagkönyvtárak olvasóaránya* 8,9%, az *önállóan szerzeményezőké és fiókkönyvtáraiké* 6,1% volt.

1997-re megyei szinten az *olvasók* létszáma 26,1%-kal, 34.473 főre, a *kölcsönzött dokumentumok* mennyisége pedig 8,5%-kal 1.072.271 kötetre esett vissza. Az *olvasóarány* 12,8%-ra módosult. Az általános visszalépés alól az egyetlen forgalmi adat, a *látogatók száma* volt a kivétel, amely a megyei/városi könyvtáraknak köszönhetően 2,9%-kal 567.492 főre nőtt.

A *központi ellátórendszerek* – részben a községek lélekszámának, részben pedig hatókörük csökkenésének következményeként – nyolc évvel korábbi *használók* 35,7%-át veszítették el. Sajnálatos módon azok a potenciális olvasók, akik vonzáskörükből kikerültek, a könyvtári ellátási rendszer más intézményeinek számára is elvesztek. Ellátásukat sem a régi, sem az új önállóan szerzeményező könyvtárak nem tudták átvenni, hiszen 1989-hez képest olvasóik száma csak

1,3%-kal emelkedett. A változás eredményeként a két ellátási forma közel azonos létszámú olvasói körrel (7.098 fő, illetve 7707 fő) rendelkezett. A látogatók száma és a kölcsönzött kötetek mennyisége a központi ellátásban éppúgy csökkent (39,5%, 13,2%), mint az önállóan szerzeményező szolgáltatóhelyeknél és fiókkönyvtári hálózatukban (15,6%).

V. ÖSSZEZÉS

Milyen összegzés fűzhető a fentiekben olvasható tényekhez, adatokhoz? A legnyilvánvalóbb talán az, hogy önállóan szerzeményező könyvtárak néhány száz fős településen nem életképesek. Fenntartásukra, szolgáltatóképes működtetésükre sem szakmai ismeret, sem fenntartói figyelem nem jut. A központi ellátórendszerek segítségével Lepoldo della Santa klasszikus hármas egységéből, a könyv, könyvtáros, olvasó kapcsolatából és együttműködéséből esetükben zárt ajtók, porosodó, elavuló dokumentumok tára lesz.

Németh Tiborné

Jelentkezési felhívás

a Kossuth Lajos Tudományegyetem levelező informatikus könyvtáros szakára

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Kara az 1999/2000. tanévre is meghirdette a levelező informatikus könyvtáros szakot az egyetemi és a főiskolai oklevéllel rendelkező könyvtárosok, könyvtárostanárok számára. A képzés költségterítéses, időtartama öt félév. Az utolsó szakaszban lehetőség nyílik speciális képzésre is, könyvtár-informatikus és könyvtárostanár irányban. A végzettek informatikus könyvtáros egyetemi oklevelet kapnak. Jelentkezési határidő: *1999. március 1.* A tudnivalókról és a költségterítés összegéről a „Felsőoktatási felvételi tájékoztató 1999” c. kötetből, elsősorban a 370–373. és a 74–75. oldalról kapnak felvilágosítást. A levelező képzésre jelentkezhetnek a tanár- és tanítóképző főiskolák könyvtár szakán 1999. júniusában végző hallgatók is. Felvételi vizsga nincs. Tisztelettel várjuk kollégáinkat egyetemünkön.

KLTE Matematikai és Informatikai Intézete

Levél Szent Jeromoshoz

Kedves Jeromos!

Amikor ezeket a sorokat írom Neked, előttem van a tihanyi apátsági templom szószékén megcsodálható szobrod kis másolata: Szikár aszkéta-testedet alig fedi az aranyszínű drapéria, kezdedben koponyát tartasz, s ezzel az elmúlásra emlékeztetsz bennünket. Könyököd nyitott könyv lapjain nyugszik, bal kezdeddel mintha figyelmeztetni akarnád a nézőt, akire rátekintesz széles karimájú bíborosi kalapod alól. S a remete ruhátlansága és a római méltóság jele az a kettősség, amely mindig megmosolyogtat egy kicsit. Mintha a kettő ellentétben állna egymással: lemondás és méltóság. De persze tudjuk, hogy ezt a kalapot csak a barokk művészet tette a fejedre, ott van azonban már a reneszánsz metszetein is, valahol az írószobád egyik bútorán. Mert éltél ugyan a pusztában, szolgáltál a pápai udvarban, de igazán az írószobádban érezted otthon magadat.

Ki is voltál, kedves Jeromos, és ki vagy ma nekünk? Sokat tudunk Rólad, hiszen egyike vagy a nagy nyugati egyházatyáknak, s műved messze túlszárnyalja minden tudós egyházi ember alkotásait. Van-e olvasottabb könyv, mint a Biblia, amelyet hosszú századokon át a te fordításodban olvastak és imádkoztak a keresztények? Vulgátának nevezték ezt a fordítást, mert legfőbb jellemzője az elterjedtsége volt, s ez kiegyenlíti a kisebb hibákat. Hiszen Te is hibáztál, hiszen ember voltál, bár az egyház szentjei között tisztelünk.

Mégis keveset tudunk Rólad, hiszen a lexikonok úgy mondják csak, hogy 347 körül születél, 419-ben vagy 420-ban haltál meg. Hogy hol születél, nem tudjuk. Valahol Pannonia határai közelében állt az a városka, amelyet egyesek a történelmi Magyarország határain belül lévőnek gondoltak. Tudod, hogy a nagy földrajz-tudósunk, Bél Mátyás is így vélte? S ha így lenne, akkor Márton mellett Te volnál a másik nagy európai szent, akit földünknek tisztelhetnénk.

Azt mondtam: európai szent. Tudom, tévedtem. A szentek nem csupán egy földrész szentjei, hanem az egész világé, sőt a mennyeké is. Te mégis európai szent voltál. Születési helyedről Rómába mentél művelődni, de tanulmányutat tettél Galliába, eközben jártál Trierben is, ott ismerkedtél meg a monasztikus életesménnyel, amelyet nem hagytál el – vagy az nem hagyott el Téged? – egész életeden keresztül, hiszen nemes hölgyeket is elvezettél az aszkézis örömére. Jártál Aquileiában, éltél Chalkisz sivatagában, beutaztad Egyiptom tájait, közben Rómában voltál ismét egy zsinaton, akkor lettél a pápa titkára és tanácsadója. De végül Betlehemben telepedtél le, s ott is ért a halál. Életutaid állomásai közt van olyan is, amely Európán kívül fekszik, mégis európai szent, európai ember voltál, hiszen görög és héber tanulmányaid azt a célt szolgálták, hogy Európa közös nyelvére, a latinra ültess át a szent szövegeket az eredeti nyelvük alapján, illetve javítsd ki az eddigi fordítások hibáit.

Utazásaid és tanulmányaid során sok nagy tudóssal ismerkedtél meg személyesen, sok műüket tanulmányoztad a könyvtárakban. Forgattad az Órigenész

és Euszébiosz által összegyűjtött caesareai könyvtár tekerceit, már ószes hajjal – szavaidat idézem egy leveledből – mentél el Alexandriába, hogy Didymust hallgasd. Sokat tanultál: az ismeretszerzés gyötrelme és keserősége Téged is majdnem kétségbeesésbe kergetett, s milyen belső megelégedéssel írtad le mégis ezeket a szavakat: „az írások sok keserű magvából édes gyümölcsöt szedek”.

Egész munkásságodból, minden írásodból sugárzik a könyv szeretete. Talán éppen ezért lettél nem csupán a biblikusok és a fordítók védőszentje, hanem a könyvtárosoké is. Biblia és Bibliotheca! Tudatosan írtam nagy kezdőbetűvel a Könyvtár szót, hiszen sokszor annyit jelent, mint Biblia. A legrégebbi magyarországi könyvjegyzék Szent László pannonhalmi oklevelében szintén ebben az értelemben használja. Szeretted a könyvet, szeretted a könyvtárat. Ezért tisztelünk védőszentünként.

S ha égi pártfogónk vagy, akkor életednek példaként kell előttünk állnia. Azt mondják, akik sokat foglalkoztak munkássággal és személyeddal is, hogy lebilincselő egyéniség voltál, de nehéz ember is. Mi is azok vagyunk, mai utódaid, magyar könyvtárosok. Harcolunk, veszekszünk, ha legféltettebb kincseinkről, a könyvekről van szó. Talán ezekben a harcainkban is mellettünk állsz. De nemcsak ebben szeretnénk követni, hanem abban is, amit XV. Benedek pápa 1920-ban írt enciklikájában így fogalmazott meg: Jeromos késő öregségéig kitartott a munkában, nem kímélve fáradságot, éjszakázást, nem kímélve a költségeket. A költségekkel – sajnos – kíméletesen kell bánnunk, hiszen költségvetéseink nem engedik meg a pazarlást. De nem akarunk takarékoskodni a magunk erejével: dolgozni szeretnénk, támogass bennünket ebben a szándékunkban.

De védelmezd a ránk bízott értékeket, a könyveket is. Védelmezd tüztől és víztől, védelmezd a molyoktól, a penésztől és a savtól. De óvd meg könyvtárainkat a szenvedélyes könyvgyűjtőktől is, meg azoktól, akik nem tudják vagy nem akarják megbecsülni a könyvet, akik tisztátalan kézzel és tisztátalan lélekkel nyúlnak a kötetekhez.

Kedves Jeromos Atyánk, védőszentünk. Hosszúra nyúlt a levelem, pedig még annyit kellen írnom Rólad és rólunk. Ismét az arcodba nézek, fürkészem gondolataidat. Biztosan nem vagy megelégedve velem és írásommal. S ha válaszolni tudnál, mit üzenél nekem és könyvtáros kollégáimnak? Engedd meg, hogy kitaláljam gondolataidat, és 130. leveled egy mondatában fedezzem fel a választ: „Ama Scripturas sanctas et amabit te sapientia!” Gyatra magyarsággal: Szeresd a szent írásokat, s szeretni fog a bölcsesség! Hadd változtassam meg ezt a mondatodat azoknak a kollégáknak a kedvéért, akik talán nem tartják szent írásnak a Bibliát: Szeresd a könyvet, s szeretni fog a bölcsesség.

Hadd fejezzem egy kéréssel: szeress Te is bennünket, szeresd a könyvtárainkat, szeresd mindazokat, akiknek szent a könyv. Ezzel a kéréssel búcsúzik Tőled

Maximilianus, Bibliothecarius

Az Informatikai és Könyvtári Szövetség hírei

A szövetség november 12-ci ülésén a Könyvtári Levelező/lap menedzsere beszámolt az előfizetések alakulásáról és a támogatók újabb megkereséséről.

Az IKSZ elnöke tájékoztatta a képviselőket a Szabadkán megrendezett nemzetközi tanácskozáson elhangzottakról. A Szerbiai Könyvtárak Egyesületének elnöke együttműködést javasolt az IKSZ-nek, továbbá egy közös információs kiadvány megjelentetését. A szövetség képviselői az információcsera lehetőség helyeként a Könyvtári Levelező/lapot javasolták azzal, hogy a hasonló jellegű szerb lap számára (ha van ilyen), szívesen küldenek híreket a magyarországi könyvtári eseményekről.

A testület döntött az NKA-tól kapott 500 ezer Ft felhasználásáról. A pénzt regionális szakmai tapasztalatcsere megszervezésére használjuk fel, melynek egyik lehetséges helyszíne Gyula, a másik pedig Fejér vagy Veszprém megye valamelyik könyvtára.

A képviselő-testület tájékoztatást kapott a PubliCA programról. A PubliCA európai keretprogram, célja a könyvtárak presztízsének emelése. Jelenleg nyolc európai városban zajlik a program egy-egy része, de ezt a közeljövőben kiterjesztik tíz volt szocialista országra. 1999. január 21–22-én közös lengyel–magyar workshop lesz, melyen a programot ismertetik.

Ezután rövid információk hangzottak el a minőségbiztosítási tréningről, a nyilvános könyvtárak jegyzékéről, a Könyvtári Intézetéről, az MKE és az IKSZ közös leveléről az NKA ügyében (minden frakcióvezetőnek, a miniszterelnöknek és az érintett országgyűlési bizottságoknak), a Zala megyei tagozat szerveződéséről és a megyei könyvtárak üléséről.

Az IKSZ pályázata 700 ezer Ft-ot nyert a Külügyminisztérium kiírásán öt egynapos konferencia szervezésére (öt különböző helyszínen) az Európai Unióval kapcsolatos információs szolgáltatásokról.

Az NKA Könyvtári Kollégiumában lejár két tag megbízatása, ezért a szakmai szervezetek együttesen delegálhatnak egy tagot (a megegyezés időközben megszületett, a delegált a szövetség által is támogatott Lévay Botondné lett), egy tagra pedig minden szervezet önállóan tehet javaslatot. Az IKSZ jelöltje Majtényiné Túri Katalin, a hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár igazgatóhelyettese. A javaslatok alapján a miniszter dönt.

November 26-án a Fővárosi Művelődési Házban tartotta ülését az IKSZ Munkahelyi Tagozata. Az ülés központi témája a gépesítés volt.

December 7-én Zalaegerszegen megalakult az Informatikai és Könyvtári Szövetség Zala Megyei Tagozata. A tagozat képviselőjévé a megjelentek Müller Róbertné, a keszthelyi Fejér György Városi Könyvtár igazgatóját választották.

Megjelenik: általában 30 nap alatt. A szervezeteknek és a központi testületi tagoknak kiküldjük: a megjelenés után három napon belül.

Személyi hírek

Paul Nauta halálhíre – November végén meghalt Paul Nauta, aki 1992 októberéig volt az IFLA főtitkára.

Elhunyt dr. Szabó Sándorné – Gyászjelentésben kaptunk értesítést arról, hogy december 7-én 67 éves korában meghalt kedves kolléganőnk, Szabó Éva, aki 1997 februárjáig gondozta az egyesület gazdasági ügyeit. Nyugodjon békében!

Egyesületi élet

Küldöttközgyűlés, 1998. november 26. – Lezajlott egyesületünk életének legfontosabb eseménye, a kétévente esedékes küldöttközgyűlés. Az idei annál is jelentősebb volt, mert tisztújításra is sor került. Az elnöki és főtitkári beszámolóhoz, a gazdálkodási beszámolóhoz és irányelvekhez, a tanács, az ellenőrző bizottság és a szervezetek beszámolóihoz az érdeklődő tagok küldötteiknél, szervezeteiknél és a titkárságon férhetnek hozzá. A szervezetek vezetőségei kézhez kapják majd a közgyűlés részletes jegyzőkönyvét. Az új vezetőség tagjai: Ambrus Zoltán elnök, elnökségi tagok: Balogh Mihály, Béneyi Miklós, Biczák Péter, Gellér Ferencné, Mader Béla, Vajda Erik, póttagok: Haraszi Pálné és Rády Ferenc. Az ellenőrző bizottság elnöke: Ottovay László, tagjai: Billédi Ferencné, Csomor Tibor, Elekes Eduárdné és Kertész Károly, póttag: Herczigné Mlakár Erzsébet. Az elnökség első üléséről lásd alább.

Elnökségi ülés, 1998. december 3. – Megtartotta alakuló ülését az egyesület új elnöksége; három alelnököt választott Balogh Mihály, Biczák Péter és Vajda Erik személyében. A főtitkári teendőkkal az elnökség Rády Ferencet bízta meg (az ő megválasztása úgy vált lehetségessé, hogy Varga Róbert a helyzet megoldása érdekében lemondott mandátumáról és póttagi minőségben folytatja az elnökségi munkát, Rády Ferenc pedig ezzel póttagból előlépett az elnökség tagjává). Ambrus Zoltán javaslatot tett az elnökségen belüli munkamegosztásra és munkabizottságok megalakítását javasolta. A feladatkörök kijelölése a következő, január 21-i elnökségi ülésen folytatódik a munkaterv elkészítése során.

Tanácsülés, 1998. december 3. – A tanács dr. Bartos Évát, a FSZEK osztályvezetőjét választotta elnökének, ő képviseli tehát a tanácsot az elnökségi ülés-

seken. A tanács Ambrus Zoltán elnök előterjesztése után az aznapi elnökségi ülést megelőzően megvitatta az elnökségi tisztségek (alelnökök, főtítkárok) betöltésével kapcsolatos személyi javaslatokat és a feladatok tervezett megosztását az elnökség tagjai között.

Követő jogszabályok – Az elnökség az elmúlt időszakban megkapta véleményezésre a nyilvános könyvtárak jegyzékének vezetéséről, a kulturális intézményekben foglalkoztatott szakemberek szervezett képzési rendszeréről, követelményeiről és finanszírozásáról szóló kormányrendeletek tervezetét.

KÉT – December 3-án Jászberényben ülésezett a Kulturális Érdekegyeztető Tanács az 1999. évi költségvetéssel kapcsolatos kérdésekről és az 1997. évi CLX. törvény végrehajtási rendeleteiről.

Az NKA sorsa – A Nemzeti Kulturális Alap megszüntetésével és a külön kezelt pénzalapoknak az illetékes tárcák költségvetésébe való beolvasztásával kapcsolatos tervekről értesülve az IKSZ és az MKE elnöke levelet írt Orbán Viktor miniszterelnöknek, Hámori József miniszternek, az Országgyűlés Kulturális és Sajtó-, valamint Költségvetési Bizottsága vezetőjének és a parlamenti pártok frakcióvezetőinek az NKA további fenntartása érdekében.

Az NKA Könyvtári Kollégiumának tagjai – November 19-én a könyvtári társadalmi szervezetek egyeztették elképzeléseiket a Könyvtári Kollégiumban megüresedő küldötti hely betöltésére vonatkozóan. A Könyvtári Kollégiumba Lévy Botondnét, a KLTE Könyvtárának főigazgatóját delegálták. A miniszter által kiválasztandó jelöltek sorába az MKE elnöksége Biczák Pétert, a Pest Megyei Könyvtár igazgatóját javasolta.

Kitüntetések rendje – A Művelődési Közlöny 1998. évi 32. számában, a 3304. oldaltól olvasható a kultúra területén adományozható kitüntetések, szakmai elismerések adományozásáról szóló útmutató.

Mi történt a szervezetekben?

Új vezetőségek – A legtöbb szervezet már megküldte a titkárságnak taggyűlésének jegyzőkönyvét, benne az új vezetőség névsorával és címeivel, az idei programok tervével. A hiányok pótlása után szeretnénk egy aktuális egyesületi ki kicsodát szerkeszteni a címekből, amelyet minden szervezetnek megküldünk majd.

Csongrád Megyei Könyvtárosok Egyesülete (CSMKE) – A CSMKE a tőle megszokott gazdag programot bonyolította le az elmúlt hetekben-hónapokban. Ízelítőül: szeptember 9–10-én informatikai tanfolyam, szeptember 14–17-én személyiségfejlesztő és önismereti tréning, szeptember 18–19-én négy megyés tanácskozás Hogyan tovább kistelepülések könyvtárai a könyvtári törvény után?, szeptember 23-án a nyugdíjas csoport szentendrei kirándulása, október 8-án és október 22-én a szentesi városi könyvtár meglátogatása, november 12-én továbbképzés, benne Rátkai Erzsébet és Balogh Mihály előadása (a francia–német határmenti könyvtárakról, illetve az OPKM szolgáltatásairól és a külföldi iskolai könyvtárak működéséről), november 24-én A könyvtár szociális funkciója címmel regionális szakmai tanácskozás Hódmezővásárhelyen.

TTSZ – Ez évi záróprogramjukként december 7-én szervezték meg a Szépművészeti Múzeum Itáliai reneszánsz rajzok c. kiállításának megtekintését szakavatott vezetéssel.

Pénzügyek

Közoktatási civil szervezetek támogatása – A pályázati kiírásról kikérték a véleményünket és a pályázatokat elbíráló kuratórium megválasztásánál is képviseltettük magunkat.

BOBCATSSS 99 – Kérésére 10-10 ezer forintos támogatást kap a jövő januári pozsonyi BOBCATSSS-konferencián való részvételéhez a szombathelyi főiskola könyvtári tanszékének egy hallgatója, Lőrincz Henriette és két fiatal oktatója, Kora András és Makrai Tímea.

Elszámolási határidő – Kérjük a szervezeteket, hogy a szakmai programok támogatásával a megadott határidőig, február 15-ig számoljanak el.

Tanulmányúti támogatás – A kiírásban szereplő első határidőre öt pályázat érkezett, két belföldi és három külföldi egyéni tanulmányútra. A pályázók hamarosan postán kapnak értesítést.

Pályázatok, képzési lehetőségek

Visiting Library Fellows – A Soros Alapítvány öt külföldi intézménybe hirdetett meg ösztöndíjakat 1998. december 15-i beadási határidővel, összesen 11 fő részére. A lehetőségről a közeli beadási határidő miatt az MKE nyílt levelezőlistán tájékoztattuk a tagságot.

Könyvtári Internet-oktatók képzése – Február 22-től 26-ig szervez 15 fő számára tanfolyamot a Soros Alapítvány. Jelentkezni január 8-ig lehet; pályázati kérdőív beszerezhető válaszborték megküldésével a Soros Alapítványtól 1525 Budapest, Pf. 34.

Állományvédelmi nyári iskola – 1999. július 19. és 23. között könyvtári és levéltári közepvezetők számára képzést szervez Richmondban a British Library és a Public Record Office. Jelentkezési határidő: 1999. március 31., a kurzus költsége 150 font. További részletek a titkárságtól.

BOBCATSSS 98 – Megérkeztek a tavalyi konferencia kötetei az egyesület titkárságára. A magas postaköltség miatt nem tudjuk minden résztvevőnek kiküldeni, ezért a tanszékek közvetítésével igyekszünk nekik eljuttatni, illetve azt javasoljuk, hogy az egyesület titkárságán vegyék át.

Lezajlott rendezvények

Könyves vasárnap – A Magyar Rádió adásnapján, 1998. november 22-én miniszteri fórumra és az Év könyvtára díj, valamint a Könyvtárpártoló önkormányzat cím átadására került sor a Gordiusz Szerkesztőség szervezésében.

Könyvtárépítési szeminárium – November 24-én a Francia Nagykövetség kulturális, tudományos és együttműködési osztálya szakmai napot szervezett a Francia Intézetben Könyvtárak, építészet és új technológiák címmel francia és magyar könyvtárosok és könyvtárépítésszek részvételével. Ezt megelőzően november 23-án a francia vendégek ellátogattak néhány vidéki városba, ahol a könyvtárépítési tervekkel ismerkedtek.

Nemzetközi kapcsolatok

A frankfurti könyvvásár könyvtári programja – Budapesten járt és előzetes tárgyalást folytatott az egyesületben a frankfurti állami és egyetemi könyvtár

munkatársa a magyar könyvtárügy bemutatkozási lehetőségéről a könyvtáros-klub keretében.

Zöld Könyv – Október végén Strasbourgban az Európai Parlament elfogadta A könyvtárak szerepe az információs társadalomban c. jelentést, amely felhívta az Európai Bizottságot és a tagállamokat, hogy intézkedéseikkel erősítsék a könyvtárak növekvő szerepét a tudáshoz való hozzáférésben. A Bizottság a könyvtári szolgáltatások és a polgárok hozzáférése ügyében közlemény közreadását készíti elő olyan kérdésekről, mint az örök tanulás, a szerzői jog, az írástudás, a regionális tájékoztató szolgáltatások és a közkönyvtárak együttműködése a tudás hozzáférhetősége érdekében. A jelentés nyomtatott változata az érdeklődők rendelkezésére áll a titkárságon.

Előzetes rendezvénytájtár:

Magyarországon:

- 1999. január 21–24. A könyvtár szerepe az oktatásban. Műszaki Kiadó–MKE, OSZK
- 1999. március 30–április 1. Networkshop 99, Nyíregyháza
- 1999. április 23–25. 6. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál
- 1999. május 27–28. Szerzői jogi szeminárium, EBLIDA CECUP–MKE

Külföldön:

- 1999. január 25–27. 7th International BOBCATSSS Symposium Learning society – learning organisation – lifelong learning, Bratislava, Szlovákia
- 1999. április 9–12. Library China 99, Peking, Kína
- 1999. május 23–26. CoLIS 3, Third International Conference on Conceptions of Library and Information Science: Digital libraries: interdisciplinary concepts, challenges and opportunities, Dubrovnik, Horvátország
- 1999. augusztus 19–28. 65. IFLA-közgyűlés Libraries as gateways to an enlightened world, Bangkok, Thaiföld

Állást keres:

Negyven éves könyvtári gyakorlattal könyvtárosként, könyvtárostánárként, a könyvtári munka bármely területén elhelyezkedne elsősorban 8 órás, de 4 vagy 6 órás állásban egyetemi végzettségű kollégánál aktív orosz, passzív angol, német, finn és latin nyelvismerettel, alapfokú számítástechnikai jártassággal. Az érdeklődők forduljanak a titkársághoz. Könyvtár jeligére. – Az ELTE magyar–könyvtár szakán végzett, szociológiából doktorált kolléga keres fél- vagy teljes állást francia, latin és orosz nyelvismerettel, nagy kiadványszerkesztési gyakorlattal. Eszter jeligére. – Felsőfokú könyvtárosi végzettséggel, húsz éves olvasószolgálati és bibliográfiai gyakorlattal, alapfokú angol nyelvi és számítógépes ismeretekkel rendelkező könyvtárosnál budapesti állást keres. Üzenet hagyható munkaidőben Szalai Józsefnél a következő telefonszámon: 215-61-40/2262-es mellék.

*

Szerkeszti: Hegyközi Iлона

Cím: MKE titkárság, 1054 Budapest, Hold u. 6. Tel./fax: 311-8634

E-posta: MKE@MAIL.C3.HU vagy H11200MKE@ELLA.HU

Két idézet

„Mihály már el akart menni, mikor a temető sarkában egy különálló kis sírcsoportot vett észre. Odament, és az egyszerű empire-sírkövekről leolvasta a felírást. Az egyik csak annyit mondott, angolul: *Itt nyugszik az, aki nevét a vízre írta.* A másik síron hosszabb szöveg, hogy itt nyugszik Severn, a festő, legjobb barátja és halálos ágya mellett hűséges ápolója John Keatsnek, a nagy angol költőnek, aki nem engedte meg, hogy nevét rávéssék a szomszédos sírkőre, amely alatt pihen... milyen nagyszerű, mennyire angolos, kedvesen kompromisszumos és ártatlanul képmutató az a mód, ahogy tiszteletben tartották utolsó óhaját, és azért mégis félreérthetetlenül hírül adják, hogy Keats az, aki itt nyugszik a kő alatt.”

Szerb Antal: Utas és holdvilág. Bp. 1964, Magvető. 157. l.

*

„Bármennyire szívből gyűlölöm is a várakozást, mert hisz egy türelmesebb embernél nevelésesebb lény a természetben nincs, mégis be kell vallanom, a nap vajmi nyugtalanul, következőképp nem éppen unalmasan telt. – Volt egy modellem arról a gázmasináról, mely nagy költségembe és fáradságomba került, és csak erős akaratom és kitartásom volt képes előteremteni. Most az áthozása volt a legfőbb gondom, s megvallom, aggodalmam is, a gépeknek ily módon való kivitelére halálbüntetés lévén kiszabva.

Erre azonban semmiképp sem akartam rászorgálni és nagy *nyíltsággal* láttam munkához, mivel pályámon a sors több lehetőséget hagyott a meghalásnak valami csinosabb módjára és nem nagyon örültem volna, hogy egy gázfejlesztőgép miatt felakasszanak. Több ismerősöm ki is nevetett, amiért én gépekkel, kiváltképp azzal, mely világtásra szolgál, angliai tartózkodásom alatt oly sokat foglalkoztam. – Persze különös is az, ha egy huszárcapitány nem csak gépészekről, hanem még segédeiktől is naponta három elméleti és gyakorlati leckeórát vesz, és reggel faolajtól, este Rasumofsky-víztől csepeg. Angliában mégis csupán három dolog az, amit az embernek véleményem szerint meg kell tanulnia, és a többi mind semmi: *az alkotmány, a gépek és a lótenyésztés.* ... Tehát ama gépeknek szenteltem magam. A gőzgép a mi hazánkban felesleges... A sörgyártógép gyűlöletes, lévén hogy a sör az embert butítja és álmosítja... Tehát csak a gázfejlesztő masinának feküdhettem neki – ehhez volt kedvem – és hogy ebben kitartó voltam, vagy leszek, Cenk fogja hamarosan megmondani. A nagy vállalkozás 2 font sterlinggel elintéződőtt, és a vámhivataloknak álcázott büszke angol meg sem pöccintette előttem a kalapját, de körülbelül négy dukátért eladta nemzete lelkét: egy gázmasinát. A veszteglés napját így tehát egy angol király vám- és határhivatalnok megvesztegetése és ... a fogadós leányával való szemeztetés ... között osztottam fel...”

Széchenyi István: Napló. Bp. 1978, Gondolat. 63–65. l. (Ezt a részt Jékely Zoltán fordította.)

